

ERI AMMATTIRYHMIEN OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET VÄKIVALTATILANTEISSA SAIRAALAN ALUEELLA

Kim Wahlroos

06/2020

Tiivistelmä

Tekijä		Tutkinto/kurssi ja opinnäytetyö/nimike	
Kim Wahlroos		Poliisi (AMK)	
Julkaisun nimi		Julkisuusaste	
Eri ammattiryhmien oikeudet ja velvollisuudet potilaaseen liittyvissä väkivaltatilanteissa sairaalan alueella		Julkinen	
Ohjaajat ja opintoaine/opetustiimi		Opinnäytetyön muoto	
Pauliina Potila		Oikeusdogmaattinen, toiminnallinen opinnäytetyö	
Tiivistelmä			
<p>Opinnäytetyössä tarkastellaan eri ammattiryhmien oikeuksia ja velvollisuuksia potilaisiin liittyvissä väkivaltatilanteissa sairaalan alueella. Tarkastelunäkökulma on oikeusdogmaattinen ja opinnäytetyön lähdeaineisto on haettu pääasiassa oikeuskirjallisuudesta sekä lainsäädännöstä. Työn teoriaosuudessa tarkastellaan ammattiryhmien toimintaa sääteleviä lakeja, rikosoikeudellisen vastuun edellytyksiä ja vastuuvapausperusteita. Lisäksi väkivallan määritelmää peilataan rikoslain käsitteistöön.</p> <p>Työssä selvitetään haastatteluiden avulla, millaisissa väkivaltatilanteissa poliisi ja psykiatrisen sairaalan henkilökunta tekevät yhteistyötä, millaisia ongelmakohtia tilanteisiin liittyy ja koetaanko eri ammattiryhmien toimintaa ohjaavat lait riittäviksi.</p> <p>Opinnäytetyössä käsitellään kolme tosielämän tapausesimerkkiä potilaisiin liittyvissä väkivaltatilanteissa. Tapausesimerkkien tilanteisiin vastataan oikeusjärjestyksen avulla; mikä on voimassa oleva oikeus ja kuinka tilanteissa tulisi toimia. Työn toiminnallisena osuutena aiheesta tuotetaan esitys työelämäyhteistyökumppanille.</p> <p>Opinnäytetyöprosessin aikana esille nousi aiheen tutkimusten vähäisyys ja haastatteluiden perusteella voimassa olevia lakeja ei aina koeta riittäviksi. Jatkotutkimusehdotuksena on tutkia laajemmin psykiatrisen sairaalan ammattiryhmien kokemuksia väkivaltatilanteisiin liittyvistä oikeuksista sekä poliisin kokemus sairaaloissa suoritettavista hälytys- ja virka-aputehtävistä.</p>			
Sivumäärä	Tarkastuskuukausi ja vuosi	Opinnäytetyökoodi (OPS)	
58 + 6	10/2020		
Avainsanat			

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	3
1.1 Tarkoitus, tehtävä ja tavoite	4
1.2 Tutkimusmenetelmä ja produktin kuvaus	4
1.3 Tutkimusetiikka.....	6
2 OPINNÄYTETYÖN TEOREETTINEN VIITEKEHYS	8
2.1 Ammattiryhmien toimintaa säätelevät keskeiset lait.....	8
2.1.1 Poliisi	8
2.1.2 Järjestyksenvalvoja	10
2.1.3 Lääkäri ja hoitaja	11
2.2 Mielenterveyslaki perusoikeuksien rajoittajana.	12
2.3 Väkivalta ja teon tunnusmerkistön mukaisuus rikoslain näkökulmasta.....	13
Fyysinen väkivalta.	14
Henkinen väkivalta.	15
Omaisuuheen kohdistuva väkivalta.	15
Seksuaalinen väkivalta.....	16
Piilevä väkivalta.....	16
2.4 Rikosoikeudellinen vastuu	17
2.5 Hätävarjelu	18
2.6 Pakkotila.....	20
3 AMMATTIRYHMIEN KOKEMUKSIA VÄKIVALTATILANTEISTA	23
3.1 Eri ammattiryhmien kokemuksia oikeuksista ja velvollisuuksista potilaaseen liittyvissä väkivaltatilanteissa.....	23
3.2 Väkivaltatilanteisiin liittyvät haasteet ja ongelmakohdat sekä ammattiryhmien välinen yhteistyö	26
3.3 Haastatteluiden tuloksista ja lain näkökulmasta.....	29
4 ERI AMMATTIRYHMIEN OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET ESIMERKKITAPAUKSISSA	32
4.1 Tapausesimerkki: ”Mieshenkilö hakeutuu sairaalaan hoitoon”	33
Laiton uhkaus.....	34
Hätävarjelu, pakkotila ja voimakeinojen käyttö	35
Henkilön poistaminen ja kiinniottaminen.....	36
Turvallisuustarkastus ja alueelta poistaminen	37
Hoitajien ja lääkäreiden osuus.....	38
4.2 Tapausesimerkki: ”Väkivaltainen potilas karkaa”	38
Hoito tahdosta riippumatta ja virka-apupyyntö	39
Yleinen kiinniotto-oikeus ja mielenterveyslain mukainen kiinniotto-oikeus	40
Törkeän henkeen tai terveyteen kohdistuvan rikoksen valmistelu	41

Salassapito	42
Poliisin osuudesta	43
4.3 Tapausesimerkki: ”Alaikäinen potilas ulkoilee”	44
Tahdosta riippumaton hoito	45
Alaikäisen potilaan kiinniottaminen	46
Pahoinpitely ja siihen liittyvä kiinniotto-oikeus	49
Järjestystä ylläpitävän henkilön vastustaminen ja virkamiehen vastustaminen	49
Poliisin osuus	50
Alaikäisen potilaan asemasta	51
5 POHDINTA	52
5.1 Haastattelut ja esimerkkitapaukset	52
5.2 Väkivaltaan kouluttautuminen	54
5.3 Jatkokeskustelu	55
LÄHTEET	56
LIITTEET	

1 JOHDANTO

Väkivalta määritellään käyttäytymiseksi, jonka tarkoitus on vahingoittaa toista ihmistä. Lain näkökulmasta väkivaltakäyttäytymistä arvioidaan rikoksen tunnusmerkistön täyttymisellä ja rikoksen tunnusmerkistön täytyessä, on henkilöä syytä epäillä rikoksesta. (Rantaeskola ym. 2015, 6, 23- 24.) Rikoksia arvioidaan rikoslain (19.12.1889/39) perusteella. Rikoslaki määrittää, onko rikoksen edellytykset lain näkökulmasta olemassa ja voidaanko epäilty tekijä asettaa rikosoikeudelliseen vastuuseen (Frände 2012, 4-7).

Poliisin perustehtävä on yleisestä järjestyksestä ja turvallisuudesta huolehtiminen (Poliisilaki 1:1§ 11.7.2011/872). Yhteiskunnan yleiset käsitykset vaikuttavat siihen, mitä oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksen turvaamisella tarkoitetaan. Laajassa merkityksessä se käsittää poliisin suorittaman rikostorjunnan. (Parviainen ym. 2014, 21- 22.) Poliisin työ vaatii lain tulkintaa, jota lainopillinen tutkimus kuvaa voimassa olevana oikeutena. Täsmällinen tieto rikoksen ja rangaistuksen käsitesisällöstä on tärkeää oikeusnormien tulkinnassa. (Frände 2012, 1, 47.)

Tämä opinnäytetyö käsittelee potilaaseen liittyviä väkivaltatilanteita psykiatrisen sairaalan alueella. Työ on oikeusdogmaattinen sekä toiminnallinen. Opinnäytetyössä tarkastellaan käytännön esimerkkien kautta eri ammattiryhmiä koskevia oikeuksia ja velvollisuuksia rikoslain ja rikosoikeudellisen vastuun näkökulmasta. Työn tavoite on lisätä poliisin ja Pitkänien psykiatrisen sairaalan henkilöstön tietoa potilaisiin liittyvistä väkivaltatilanteista. Opinnäytetyön produktina toimii opinnäytetyön raportin pohjalta tehty diaesitys sairaalan, ja sairaalaa turvaavalle, henkilökunnalle. Opinnäytetyö on tilaustyö Pirkanmaan sairaanhoitopiirin Pitkänien psykiatriselle sairaalalle.

Suoraan opinnäytetyön aiheesta ei ollut löydettävissä aiempaa tutkimusta. Aiemmat poliisin ja terveydenhuollon yhteistyötä koskevat tutkimukset ovat lähinnä virka-apuyhteistyöhön ja salassapitosäädöksiin liittyviä.

1.1 Tarkoitus, tehtävä ja tavoite

Opinnäytetyön tarkoitus: Moniammatillisen yhteistyön selkeyttäminen poliisin ja Pitkänien psykiatrisen sairaalan eri ammattiryhmien välillä.

Opinnäytetyön tehtävänä on vastata seuraaviin kysymyksiin:

1. Mitkä ovat poliisin, vartijan, lääkärin ja hoitajan oikeudet sekä velvollisuudet potilaaseen liittyvissä väkivaltatilanteissa?
2. Minkälaisissa väkivaltatilanteissa poliisi ja psykiatrisen sairaalan henkilökunta tekevät yhteistyötä, ja miten näissä tilanteissa tulisi toimia oikeuksien ja velvollisuuksien näkökulmasta?
3. Miten eri ammattiryhmät ymmärtävät työhönsä liittyvät oikeudellisesti arvioitavat oikeudet ja velvollisuudet?

Opinnäytetyön tavoitteena on lisätä poliisin ja Pitkänien psykiatrisen sairaalan henkilöstön tietoa potilaisiin liittyvistä väkivaltatilanteista.

1.2 Tutkimusmenetelmä ja produktin kuvaus

Tämä opinnäytetyö on toiminnallinen ja oikeusdogmaattinen. Opinnäytetyössä tutkimuskysymyksiin vastataan oikeusdogmatiikan eli lainopin näkökulmasta. Oikeusdogmatiikan tutkimuskohteena on voimassa oleva oikeusjärjestys, jota jäsennetään ja tulkitaan (Tieteen termipankki 2016). Oikeusjärjestyksen avulla pyritään antamaan vastaus kysymykseen, mikä on voimassa oleva oikeus ja kuinka oikeusongelmassa tulisi toimia. Tämä on lainopin keskeinen tutkimusongelma (Husa ym. 2001, 13).

Husa ym. (2001, 17- 18) kirjoittaa oikeudellisessa tutkimuksessa tutkimuskohteen olevan määräävä tekijä suhteessa menetelmään. Menetelmä on apuväline ja lähestymistapa määritetty tutkimuksessa esitettävien kysymysten luonteen mukaan. Tyypillistä on, että oikeudellista ongelmaa analysoidaan säännösten ja kirjallisuuden perusteella. Toisinaan tarkastelu vaatii empiirisiä menetelmiä tai oikeuden soveltamista. Pelkät säädökset tai lainvalmisteluaineistot eivät pysty vastaamaan oikeuden tulkintakäytänteisiin. Tärkeää on, että oikeudellinen tutkimus luo aiheesta jatkokeskustelua.

Toiminnallisen tutkimuksen yleisenä tavoitteena on ohjeistaa ja järkeistää käytännön toimintaa, yhdistäen ammatillisia teorioita käytännön työhön (Vilkka & Airaksinen 2004, 9-10). Tämä opinnäytetyö vastaa toiminnallisuuden tavoitteeseen tuottamalla työelämäyhteistyölle esityksen opinnäytetyön aiheesta. Esityksen tarkoitus on vastata tutkimuksessa ilmenneisiin käytännön haasteisiin, jotka koskettavat suoraan työelämää sekä jatkaa aiheesta ammatillista keskustelua ammattiryhminä ja niiden välillä.

Opinnäytetyön esitys pidetään Pitkäniemen psykiatrisessa sairaalassa ja sen ajankohdaksi on suunniteltu vuosi 2019. Opinnäytetyön esityksen kohderyhmänä ovat psykiatrisessa sairaalassa työskentelevät terveydenhuollon ammattihenkilöt, jotka kohtaavat työssään väkivaltaa sekä henkilöstö, joka turvaa psykiatrisen sairaalan toimintaa. Esityksen materiaalin olen valikoinut haastatteluiden ja tapausesimerkkien pohjalta niistä asioista, jotka puhututtavat eniten ja ovat epäselviä. Produktissa käydään läpi mm. syyntakeisuutta, anteeksiannon perusteita, hätävarjelua ja pakkotilaa sekä hätävarjeluun liioittelua ja rikoksen käsitteistöä. Lisäksi produktissa käsitellään poliisin roolia sekä haastavissa väkivaltatilanteissa toimimista rikosoikeuden näkökulmasta. Työelämästä annettujen tapausesimerkkien pohjalta tuotan yksinkertaisen aikajanan, jolle asetan kunkin tilanteessa toimijan toimintakohdan ja toiminnan laillisen perusteen. Haastatteluiden perusteella produktin tuottaminen on aiheellista väkivaltatilanteisiin liittyvien epäselvyyksien ja ammattiryhmien välisen yhteistyön kirkastamisen näkökulmasta.

Opinnäytetyössä käsiteltävät haastattelut ovat puolistrukturoituja teemahaastatteluita ja niissä on hyödynnetty kvalitatiivisen tutkimuksen piirteitä. Laadullisen tutkimuksen tavoite on ymmärtää kokonaisvaltaisesti jokin ilmiö ihmisen toiminnan taustalla. (Vilkka & Airaksinen 2004, 63- 64.) Tämän opinnäytetyön haastattelut on litteroitu tekstin sisällön ja produktin tuottamisen näkökulmasta. Haastatteluiden sisällöstä on rajattu käyttöön opinnäytetyön kiinnostusta vastaavat materiaalit. Materiaalit on järjestetty teemoittain tutkimuskysymyksiä vastaaviin luokkiin. Eri luokista on muodostettu valikoitu tieto eri ammattiryhmien käsityksiin ja tekstissä osiot on kirjoitettu yhteenvedoksi kahdelle eri otsikolle.

1. Oikeudet
2. Velvollisuudet

3. Ammattiryhmien välinen yhteistyö
4. Väkivaltatilanteet sekä niiden ongelmakohdat

Taulukko 1. Haastatteluiden teemat

1.3 Tutkimusetiikka

Kaikkea tämän opinnäytetyön aineistoa on käsitelty hyvällä tutkimusetiikalla, kuten hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 6). Opinnäytetyön kirjallisuus on pääasiassa rajattu alle kymmenen vuotta vanhaan kirjallisuuteen. Opinnäytetyössä on hyödynnetty harkiten myös vanhempaa, luotettavana pidettävää kirjallisuutta, kuten menetelmäkirjallisuus sekä kirjallisuus, jonka aineistoa ei voida katsoa yleisesti vanhentuneeksi. Esimerkkinä Husan, Mutasen ja Pohjolaisen teos *Kirjoitetaan juridiikkaa* vuodelta 2001.

Oikeudellista materiaalia opinnäytetyössä on käytetty runsaasti ja se arvioidaan yleisesti erittäin luotettavaksi lähteeksi. Tärkeimpänä oikeudellisena lähteenä tälle työlle on toiminut Finlexin ajantasainen lainsäädäntö, joka on oikeusministeriön omistama ja Edita Publishing Oy:n ylläpitämä ja tuottama, julkinen ja maksuton oikeudellisen aineiston internet-palvelu. Oikeustieteellisestä kirjallisuudesta olen pyrkinyt käyttämään mahdollisimman tuoreen kirjallisuuden lisäksi kirjallisuutta, jonka kirjoittajaa voidaan pitää aiheensa asiantuntijana. Tästä esimerkkinä Dan Fränden *Yleinen rikosoikeus* vuodelta 2012 sekä useamman tunnetun kirjoittajan teos *Keskeiset rikokset* vuodelta 2014. Lisäksi olen viitannut kirjoihin, joiden sisältö on verrattain tuoretta ja joiden voidaan katsoa sisältävä luotettavaa, ajantasaista ja tarkastettua tietoa.

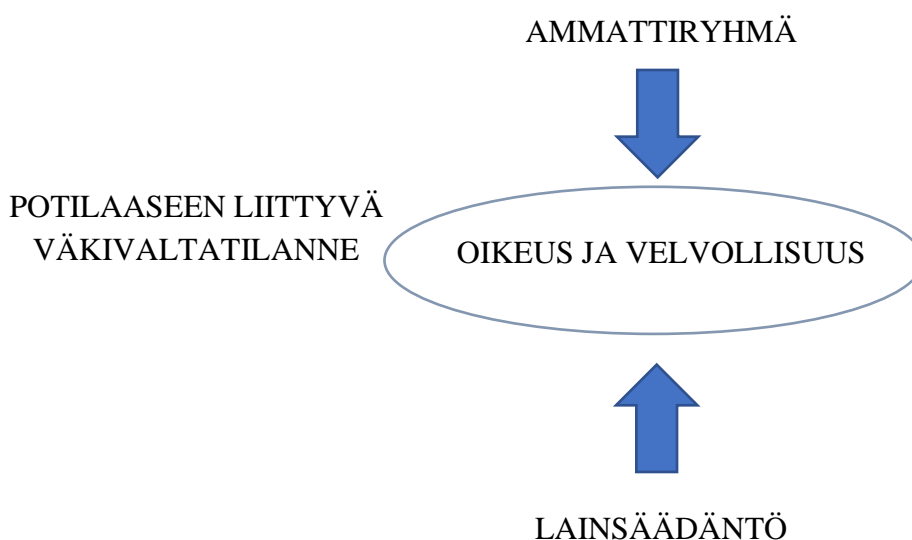
Haastatteluiden osalta tutkimusetiikka on toteutunut hyvän käytännön mukaisesti. Työlle on haettu asianmukainen tutkimuslupa sekä haastateltavia on informoitu haastatteluiden sisällöistä ja luonteesta. Haastateltavien henkilöllisyydet eivät ole selvitettävissä kirjallisen työn perusteella. Alkuperäiset haastattelunauhoitukset hävitetään opinnäytetyön palauttamisen yhteydessä, kuten myös kaikki muu materiaali, jota ei löydy kirjoitettuna opinnäytetyöstä. Haastattelut perustuivat vapaaehtoisuuteen. Haastateltavat valikoituivat haastatteluihin työkokemuksensa ja työtehtäviensä perusteella. Opinnäytetyön prosessin

aikana olen perehtynyt tutkimuseettisen neuvottelukunnan tieteellisen työn ohjeistuksiin. Opinnäytetyössä olen kiinnittänyt tarkkuutta lähdeviittauksiin ja pyrkinyt kiinnittämään erityisesti huomiota plagioinnin riskiin. Rehellisyys, huolellisuus ja tarkkuus ovat yksi hyvän tieteellisen käytännön lähtökohta (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 6).

Opinnäytetyön aiheesta tutkimuksia löytyi vähäisesti. Vähäisen tutkimusten määrän, ja niiden ammattikorkeakoulun opinnäytetöihin painottuvan materiaalin vuoksi käytin opinnäytetyön materiaalina lähinnä säännöksiä, oikeuskirjallisuutta, lain esitöitä ja oikeuskäytäntöä.

2 OPINNÄYTETYÖN TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Opinnäytetyön viitekehys muotoutuu lainopin, potilaaseen liittyvän väkivaltatilanteen sekä eri ammattiryhmien ympärille. Viitekehysten keskiön muodostavat eri ammattiryhmien oikeudet ja velvollisuudet. Tässä opinnäytetyössä eri ammattiryhmät tarkoittavat poliisia, järjestyksenvalvojaa, lääkäriä sekä hoitajaa. Potilaaseen liittyvä väkivaltatilanne tässä opinnäytetyössä tarkoittaa tilannetta, jossa potilas on väkivaltainen henkilökuntaa kohtaan (Rantaeskola ym. 2015, 7). Potilaalla tässä opinnäytetyössä tarkoitetaan: ”terveyden- ja sairaanhoitopalveluja käyttävää tai muuten niiden kohteena olevaa henkilöä” (Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 17.8.1992/785 1:2).

Kuva.1 Opinnäytetyön teoreettinen viitekehys

2.1 Ammattiryhmien toimintaa säätelevät keskeiset lait

2.1.1 Poliisi

Poliisin tehtävät on määrätty poliisilaissa. Laki antaa poliisille lain mukaisen toimivallan työtehtävissään, sekä säätelee toiminnan periaatteista ja toimivaltuuksista. (PolL 872/2011.) Poliisin toimivalta on oikeus sekä velvollisuus julkiseen valtaan, jonka lakiin perustumisesta säädetään perustuslaissa (PL 1:2§). Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että kaiken poliisin suorittaman toiminnan on perustuttava lakiin. Poliisilain mukaan poliisin tehtävä on

ylläpitää yleistä järjestystä ja turvallisuutta sekä turvata oikeus- ja yhteiskuntajärjestystä. Tämän lisäksi poliisi estää, paljastaa ja selvittää rikoksia sekä asettaa niitä syyteharkintaan. Poliisille kuuluu myös lupahallinnollisia tehtäviä sekä muita poliisille erikseen laissa määrättyjä tehtäviä, kuten kadonneiden etsintä. (PolL 1:1§.)

Poliisilain ensimmäinen luku sisältää yleiset säädökset, joita ovat esimerkiksi poliisin käskyvalta ja määräykset siitä, kuinka poliisin tulee toimia työtehtäviä hoidettaessa (PolL 1:2§, 11§). Poliisilaki määrää myös poliisin yleisistä toimivaltuuksista. Näitä ovat esimerkiksi:

Henkilöllisyyden selvittäminen, kiinniottaminen henkilön suojaamiseksi, rikoksilta ja häiriöiltä suojaaminen sekä voimakeinojen käyttö (PolL 2:1§, 2§, 10§, 17§).

Poliisilaki antaa siis poliisille toimivaltuuden puuttua mm. henkilön vapauteen tai ruumiilliseen koskemattomuuteen siitä huolimatta, että vapaus on jokaisen henkilön perustuslaillinen oikeus (PL 2:7§). Poliisilaki määrittää, millä tavalla ja miltä osin poliisi saa tätä toimivaltaansa käyttää. Yksi esimerkki toimivallan rajauksesta on vähimmän haitan periaate, joka rajaa oikeuden puuttua vain välttämättömään. Laissa on säädetty myös poliisin velvollisuudesta kunnioittaa perus- ja ihmisoikeuksia. (PolL 1:2§-3§.)

Poliisilaissa poliisin voimakeinojen käyttäminen on rajattu puolustettaviin voimakeinoihin. Kuten lain tulkinnassa on tyypillistä, yksi puolustettavuuden arvio on tilanteen kokonaisarvio. Keskeistä voimakeinojen käytössä on tehdä arvio mm. vastarinnan vaarallisuudesta, käytettävistä voimavaroista sekä tilanteen tärkeys ja kiireellisyys. (PolL 2:17§).

Tarkemmin voimakeinoista säädetään sisäministeriön asetuksessa poliisin voimakeinoista sekä kulkuneuvon pysäyttämisestä (20.3.2015/245). Asetuksessa voimakeinot on määriteltä voimankäyttövälineen tai fyysisen voiman käytöksi tehtävän kohteena olevaan henkilöön. Tällaisia välineitä, tai voimaa, voivat olla esimerkiksi teleskooppipatukka, ase ja OC-sumutin. Kaikkea poliisien voimankäyttöä seurataan ja harjoitellaan sekä niihin kouluttaudutaan erikseen. Koulutus ja seuranta on edellytys voimankäytölle. (Sisäministeriön asetus poliisin voimakeinoista sekä kulkuneuvon pysäyttämisestä 1:1§, 1:3§-4§.) Rikoslaki puolestaan ottaa kantaa voimakeinojen uloimpiin rajoihin, joka määrittelee, onko voimakeinojen käyttö ollut hyväksyttävää ja voidaanko voimakeinojen liiallisesta käytöstä silti katsoa tekijä rangaistusvastuusta vapaaksi (RL 4:6§).

Poliisilain lisäksi poliisin toiminnasta määräävät esitutkintalaki (22.7.2011/805) ja pakkokeinolaki (22.7.2011/806). Esitutkintalaki määrittää esitutkinnan poliisin tehtäväksi ja säättää rikosten kirjaamisesta (ETL 2:1§, 3:1§). Pakkokeinolaki puolestaan määrää pakkokeinojen käytöstä ja käytön edellytyksistä, esimerkiksi poliisimiehen kiinniottaoikeudesta (PKL 2:1§). Lakien lisäksi poliisin toimintaa ohjaa poliisin eettinen vala, jonka poliisimies antaa poliisin tutkinnon suoritettuaan. Vala on löydettävissä poliisin sivuilta ja se sisältää mm. ihmisarvojen kunnioittamisen sekä poliisin valtuuksien käyttämisen lain mukaisesti. (POLIISI 2018.)

2.1.2 Järjestyksenvalvoja

Laki yksityisistä turvallisuuspalveluista määrää lain tavoitteesta ja sen soveltamisalasta. Laissa järjestyksenvalvojalla tarkoitetaan henkilöä, joka on saanut yksityisten turvallisuuspalveluiden määräämän turvallisuusalan elinkeinoluvan. Järjestyksenvalvojan toiminta on sidottu lakiin, joka määrää järjestyksenvalvojan tehtävistä ja toimialueesta. Luvan järjestyksenvalvonnalle antaa poliisi ja toiminnan alue on toimintaluvassa rajattu tiettyyn paikkaan. (Laki yksityisistä turvallisuuspalveluista 21.8.2015/1085 1, 3:24§- 25§, 28§.)

Järjestyksenvalvoja:

-- tehtävänä on turvallisuusalan elinkeinoluvan haltijan palveluksessa tai muutoin suorittaa järjestyksenvalvontatehtäviä sekä järjestyksenvalvojatehtävän tarkoittamaan järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämistä sekä rikosten ja onnettomuuksien estämistä järjestyksenvalvojan toimialueella. (LYTP 1:2§.)

Järjestyksenvalvojen toimivalta on siis rajattu määrätyle alueelle. Järjestyksenvalvojan toimiessa yhteistyötilanteissa, on hänen noudatettava poliisin ja pelastus- ja muiden viranomaisten käskyjä oman toimivaltansa puitteissa. (LYTP 3:25§.) Järjestyksenvalvojen toimivaltuuksia käsitellään pitkälti lain yksityisistä turvallisuuspalveluista 3. luvussa, joka säättää mm. järjestyksenvalvonnan toiminnan periaatteet, määräyksen henkilön poistamisesta ja kiinniottamisesta, määräyksen rikoksesta epäillyn kiinniottamisesta, oikeudesta turvallisuustarkastukseen, kiellettyjen esineiden ja aineiden pois ottamisesta, voimakeinojen käytöstä, voimankäyttövälineistä ja niiden kantamistavasta kuin myös työtehtävissä oman aseman ja tunnuksen käyttämisestä. (LYTP 3: 28§ - 52§.)

Järjestyksenvalvojan voimakeinojen käyttämiseen tarkoitetuista välineistä on säädetty sallituiksi kaasusumutin, käsiraudat sekä korkeintaan 70 cm pitkä patukka sekä rajatuissa tilanteissa teleskooppipatukka. Voimankäyttövälineiden kantaminen edellyttää erillistä koulutusta, joka kerrataan määräajoin. (LYTP 3:49§.) Ensisijaisesti järjestyksenvalvojen tulee toimia neuvoin ja kehotuksin (LYTP 3:29§). Järjestyksenvalvojen toiminnan velvollisuudeksi laissa on määrätty sivullisten ja ympäristön turvaaminen (LYTP 3:32§).

Huomioitavaa on, että laki yksityisistä turvallisuuspalveluista erottaa toisistaan vartioimisliiketoiminta sekä järjestyksenvalvojatoiminnan. Molempia koskevat omat, lain määräämät toimivaltuudet.

2.1.3 Lääkäri ja hoitaja

Lääkärillä tarkoitetaan laillistettua ammattihenkilöä, jolla on oikeus harjoittaa lääkärin ammattia yliopistossa suoritettun koulutuksen, ja sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontaviraston myöntämän oikeuden perusteella (Laki terveydenhuollon ammattihenkilöistä 28.6.1994/559 1:2§ ja 2:4§). Lääkärin erityisiin oikeuksiin ja velvollisuuksiin kuuluvat potilaan lääketieteellisestä tutkimuksesta ja siihen liittyvästä hoidosta päättäminen sekä lääkkeen määrääminen (LTA 4:22§).

Hoitaja tarkoittaa laillistettua ammattihenkilöä tai nimikesuojattua ammattihenkilöä, joka koulutuksensa ja laillistamisen, tai myönnetyn luvan puolesta, on oikeutettu toimimaan sairaanhoitajan tai lähihoitajan tai mielenterveyshoitajan ammatissa sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontaviraston oikeuttamana (LTA 1:2§ ja 2:5§).

Keskeisiä hoitajan ja lääkärin ammatillisesta toiminnasta määrääviä lakeja ovat laki terveydenhuollon ammattihenkilöistä (1994/559), laki potilaan asemasta ja oikeuksista (17.8.1992/785) sekä psykiatrisessa sairaalassa mielenterveyslaki (14.12.1990/1116). Laissa terveydenhuollon ammattihenkilöistä määrätään terveydenhuollon ammattihenkilön ammattieettisestä perustehtävästä, jonka mukaan ammattitoiminnan päämäärä on ylläpitää ja edistää terveyttä sekä ehkäistä ja parantaa sairauksia sekä lieventää kärsimystä (LTA 3:15§).

Hoitajan ja lääkärin ammattieettinen velvollisuus on ottaa huomioon säädös potilaan oikeuksista (3:15§). Tämän lisäksi laki sisältää määräyksen yleisistä velvollisuuksista, kuten potilasasiakirjojen laatiminen, säilyttäminen ja tietojen salassapito, salassapitovelvollisuus ja sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontaviraston tai aluehallintoviraston määräämien säännösten ja määräysten noudattaminen. Laki ei anna hoitajalle, eikä lääkärille erityistä toimivaltaa käytettäväksi, vaan määrää oikeudesta toimia ammatissa sekä asettaa erinäisiä velvollisuuksia ammatilliselle työssään. Lääkärin erityiset oikeudet on määritetty erikseen. (LTA 3: 16§,17§,19§.) Terveystieteiden ammattihenkilöiden virheellisestä toiminnasta voi saada seuraamuksia. Yksi seuraamuksista määräävä laki on velvollisuuksien laiminlyöntiä koskeva laki. (LTA 5:26§.)

2.2 Mielenterveyslaki perusoikeuksien rajoittajana.

Mielenterveyslaki määrää potilaan tahdosta riippumattomasta hoidosta, sen perusteista sekä perusoikeuksien rajoittamisesta. Mielenterveyslaki määrää lääkärille erikseen tehtävät, jotka edellyttävät lääkäriltä virkasuhdetta valtioon, kuntaan tai kuntayhtymään. Näitä virkasuhteisia tehtäviä ovat potilaan tarkkailuun ottaminen, tarkkailulausunnon antaminen, hoitoon määrääminen, hoidon jatkaminen sekä 4a luvun rajoitustoimenpiteet, virka-apupyynnön tekeminen sekä tahdosta riippumattomassa hoidossa olevan potilaan ulkopuolisen lääkärin lausunto (Mtl 5:23a§, 12a§).

Mielenterveyslain mukaista tahdosta riippumatonta hoitoa saa antaa seuraavin edellytyksin:

- 1) jos hänen todetaan olevan mielisairas;
- 2) jos hän mielisairautensa vuoksi on hoidon tarpeessa siten, että hoitoon toimittamatta jättäminen olennaisesti pahentaisi hänen mielisairauttaan tai vakavasti vaarantaisi hänen terveyttään tai turvallisuuttaan taikka muiden henkilöiden terveyttä tai turvallisuutta; ja
- 3) jos mitkään muut mielenterveyspalvelut eivät sovellu käytettäväksi tai ovat riittämättömiä. (Mtl 2:8§).

Mielenterveyslain 4a luvun mukaan syitä perusoikeuksien rajoittamiselle ovat sairaus, turvallisuus tai toisen henkilön turvallisuus tai muun edun turvaaminen. Rajoitusten edellytyksenä on tahdosta riippumaton hoitopäätös. Jokaisen rajoituksen määräämisestä tulee päättää erikseen. Päätöksen tekijän on oltava aina virkasuhteinen lääkäri. (Mtl 4a:22§, 5:23§.)

Mielenterveyslain perusteella henkilö voidaan asettaa sairaalaan hoitoon, vaikka hän ei sitä halua. Hoitopäätöksen edellytys on, että lain vaatimukset täyttyvät. Henkilön tahdonvastainen hoito ei automaattisesti oikeuta potilaan muiden perusoikeuksien tai itsemääräämisoikeuksien rajoittamiseen. Potilas, joka ei ole mielenterveyslain mukaisessa tahdosta riippumattomassa hoidossa, on hoidossa vapaaehtoisesti. Häntä ei voida perusoikeuksien tai itsemääräämisoikeuksien osalta rajoittaa. (Mtl 4a:22§, 2:8§, 5:23a§.)

2.3 Väkivalta ja teon tunnusmerkistön mukaisuus rikoslain näkökulmasta

Hyökkäävä käytös, jonka tarkoitus on vahingoittaa toista ihmistä, määritellään väkivallaksi (Rantaeskola ym. 2015, 6). Väkivalta voi kuitenkin toimia keinona saavuttaa jokin toinen päämäärä, kuin itse väkivallan kohteen satuttaminen. Silloin väkivallasta puuttuu henkilöityvä aggressio. (Ellonen & Nurmi 1997, 69.) On esitetty, että työpaikoilla väkivaltateko tapahtuu tilanteessa, joka ei etene asiakkaan toivomalla tavalla, tai väkivalta on väline saavuttaa jokin tavoite (Sundell 2014, 17).

Väkivallan eri ilmenemismuotoja Hietaharjun ja Nuutilan (2012, 165- 166) mukaan ovat:

- 1) Fyysinen väkivalta
- 2) Henkinen väkivalta
- 3) Omaisuuteen kohdistuva väkivalta
- 4) Seksuaalinen väkivalta
- 5) Piilevä väkivalta.

Rikoslaissa erilaista väkivaltakäyttäytymistä arvioidaan puhtaasti lain näkökulmasta (39/1889). Väkivaltaisesta käyttäytymisestä rikosoikeudelliseen vastuuseen voi joutua esimerkiksi pahoinpitelyrikoksen vuoksi (RL 21:5§, 6§, 7§). Henkistä väkivaltaa puolestaan voivat vastata esimerkiksi kunnianloukkausrikokset, pakottaminen tai laitton uhkaus (24:9§ -§10, 25:7§- 8§). Myös terveyden vahingoittaminen ilman ruumiillista väkivaltaa on teon yksityiskohtien ja luonteen perusteella mahdollista ymmärtää henkiseksi väkivallaksi (RL 21:5§). Rikoslaissa on lisäksi kriminalisoitu erilaisia omaisuuteen ja seksuaalisuuteen kohdistuvia tekoja. Piilevä väkivalta rikoslaissa voisi puolestaan vastata mm. virkarikoksia sekä vainoamista. (RL 28, 20, 40, 25:7§.)

Rikosoikeuden perusteella väkivaltainen käyttäytyminen tarkoittaa tietyn tunnusmerkistön täyttävää käyttäytymistä. Laissa jokaiselle rikokselle on määritetty rikosnimike, joka kuuluu jonkin rikostyyppiin alle. (RL 39/1889.) Rikostyyppi voi olla esimerkiksi henkeen ja terveyteen kohdistuva rikos, rikosnimikkeenä pahoinpitely ja sen tunnusmerkistönä:

Joka tekee toiselle ruumiillista väkivaltaa taikka tällaista väkivaltaa tekemättä vahingoittaa toisen terveyttä, aiheuttaa toiselle kipua tai saattaa toisen tiedottomaan tai muuhun vastaavaan tilaan, on tuomittava pahoinpitelystä sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi (RL 21:5§).

RIKOSTYYPPI →	HENKEEN JA TERVEYDEEN KOHDISTUVAT RIKOKSET
RIKOKSEN NIMI →	PAHOINPITELY
TUNNUSMERKISTÖ→	MM. RUUMIILLINEN VÄKIVALTA
RANGAISTUSSÄÄNNÖS →	SAKKOA TAI VANKEUTTA ENINTÄÄN 2 VUOTTA

Taulukko 2. Rikoslain mukainen rikossäännös, esimerkkinä pahoinpitely

Fyysinen väkivalta.

Fyysistä eli ruumiillista väkivaltaa ovat mm. lyöminen, potkiminen, pureminen, raapiminen, huitominen, töniminen, kiinniottaminen ja voimankäyttö (Hietaharju & Nuutila 2012, 165-166).

Pahoinpitelyrikoksessa ruumiillista väkivaltaa ovat mm. lyöminen, läpsiminen, potkiminen, pureminen, töniminen, retuuttaminen ja käsien vääntäminen, mutta myös kuristaminen (Frände ym. 2014, 231). Sylkemistä rikoslaki ei suoraan määritä rikokseksi, mutta se voi tilanteesta riippuen täyttää kunnianloukkauksen tunnusmerkistön (HE 216/2013). Teräaseella vahingoittaminen puolestaan voi tarkoittaa esimerkiksi pahoinpitelyn muuttumista törkeäksi pahoinpitelyksi (RL 21:6§). Toisaalta, teräaseella toteutettu ruumiillinen väkivalta voi muuttua myös epäilyksi tapoksi tai tapon yritykseksi, joka on yksi rikoslain henkeen ja terveyteen kohdistuvista rikoksista.

Henkinen väkivalta.

Henkinen väkivalta pitää sisällään uhkailua, nimittelyä, pilkkaamista, vähättelyä, pelottelua, vaatimuksia ja arvonkieltoa (Hietaharju & Nuuttila 2012, 165- 166). Rikoslaisissa henkistä väkivaltaa ei ole suoraan kriminalisoitu henkisen pahoinpitelyn nimikkeellä, mutta henkinen kärsimys voi kuitenkin olla rinnastettavissa mm. kipuun ja särkyyn, jolloin on mahdollista, että se täyttää pahoinpitelyn tunnusmerkistön (Itä-Suomen HO 2005). Pahoinpitely rikoksessa on mainittu myös toisen terveyden vahingoittaminen ruumiillista väkivaltaa tekemättä (RL 21:5§).

Selkeästi kriminalisoituja ovat laitton uhkaus, vainoaminen ja pakottaminen sekä kunnianloukkaus (RL 24:9§, 25:7§, 25:7a§, 25:8§). Laitoin uhkaus voi tulla kyseeseen tilanteessa, jossa henkilö uhkaa toista henkilöä rikoksella ja näin aiheuttaa henkilölle perusteltua pelkoa pelätä oman turvallisuutensa vuoksi (RL 25:7§). Vainoaminen tarkoittaa toistuvaa uhkaamista, seuraamista, tarkkailemista tai muuta niiksi rinnastettavaa toimintaa, joka aiheuttaa toisessa henkilössä pelkoa tai ahdistusta (RL 25:7a§).

Henkisen väkivallan yhteydessä voidaan tarkastella pakottamista. Rantaeskolan ym. (2015, 21- 22) mukaan asiakastilanteen pakottavaa väkivaltaa on tilanne, jossa väkivalta tai sen uhka on vaikuttamisen väline.

Tällaiseen toimintaan tekijältä löytyy kolme eri keinoa:

- 1) Vahingoittamisella uhkailu
- 2) Rankaiseva toiminta, joka pakottaa jonkin asian tekemiseen vahingoittamalla kohdetta tai uhkaamalla vahingoittaa kohdetta
- 3) Fyysinen vahingoittaminen, jonka tavoite on tuottaa vammoja tai alistaa toinen tahtoonsa. (Rantaeskola ym. 2015, 21 – 22.)

Pakottaminen rikoslaisissa tarkoittaa tilannetta, jossa henkilö oikeudettomasti väkivallalla tai uhkauksella pakottaa toisen henkilön tekemään, jättämään tekemättä tai sietämään jotain (RL 25:8§).

Omaisuuteen kohdistuva väkivalta.

Omaisuuteen kohdistuvana väkivaltana pidetään erilaista esineisiin ja omaisuuteen kohdistuvaa väkivaltaa, jolla voi olla ahdistava vaikutus ympärillä oleviin ihmisiin

(Hietaharju & Nuuttila 2012, 165- 166). Rikoslaisissa omaisuuteen kohdistuva väkivalta on kriminalisoitu kiristuksen ja laittoman uhkauksen kautta. Kiristys tulee kyseeseen, kun uhkaamalla pakotetaan luopumaan taloudellisesta edusta. Lain mukaan laittomasta uhkauksesta on kyse esimerkiksi silloin, kun henkilöä uhataan rikoksella niin, että omaisuus on perustellusti vaarassa. (RL 31:3§, RL25:7§.) Rikoslaki myös varsin yksiselitteisesti määrää vahingonteosta tilanteessa, jossa henkilö ilman oikeutta hävittää tai vahingoittaa toisen omaisuutta (RL 35:1§).

Lain näkökulmasta omaisuuteen liittyvät rikokset ovat eri tavoin toteutettuja vahingontekoja tai yleisvaarallisia rikoksia, kuten tuhopoltto ja varkaus (RL 28, 34- 35). Tämän lisäksi rikoslaisissa on kriminalisoitu teot yksityisyyttä, rauhaa ja kunnianloukkausta vastaan. Näiden tunnusmerkistöissä on mainittu kotirauhan rikkominen ja siihen liittyvä metelöinti sekä esineiden heittäminen (RL 24:1§). Myös törkeässä julkisrauhan rikkomisessa tekijällä on ilmeinen tarkoitus vahingoittaa toisen omaisuutta (RL 24:4§).

Seksuaalinen väkivalta.

Seksuaalinen väkivalta Hietaharjun ja Nuutilan (2012, 165- 166) mukaan pitää sisällään kaiken seksuaalisen uhan ilmapiiristä aina raiskaukseen asti. Rikoslain luvussa 20 on kriminalisoitu ruumiillista koskemattomuutta loukkaava seksuaalinen väkivalta, kuten raiskaus, seksuaalinen hyväksikäyttö tai seksuaalinen ahdistelu. Näistä seksuaalinen ahdistelu tarkoittaa henkilön koskettelua tai seksuaalista tekoa, joka loukkaa seksuaalista itsemääräämisoikeutta. (RL 20:1§, 5§, 5a§.) Rikoslaki ei tunne käsitettä seksuaalisen uhan ilmapiiri, mutta kuten monet rikoksista, myös raiskaus, seksuaalinen hyväksikäyttö ja pakottaminen seksuaaliseen tekoon ovat rikoksia, joiden yrittäminen on rangaistava teko (RL 20:1§-5§).

Piilevä väkivalta.

Piilevää väkivaltaa on käyttäytyminen, joka perustuu valtaan, herättää uhrissa pelkoa tai on kohdetta halveksuvaa tai ylimielistä (Hietaharju & Nuuttila 2012, 165 -166). Tällaista väkivallan ilmenemismuotoa ei rikoslaista löydy, mutta esimerkiksi aiemmin mainitut vainoaminen ja laitton uhkaus sisältävät tunnusmerkistössä yhtenä määreenä rikoksen kohteen pelon tunteen (RL 25: 7§ & 7a§). Vallan käyttäminen rikoksessa puolestaan viittaa rikoslaisissa esimerkiksi virkarikoksiin (RL 40:7§).

2.4 Rikosoikeudellinen vastuu

Rikosoikeudellisen vastuun yleisistä edellytyksistä on määrätty rikoslaissa. Yksi edellytyksissä on laillisuusperiaate, jonka mukaan rikokseen voi syyllistyä ainoastaan sellaisella teolla, joka on rikoksen tekohetkellä säädetty laissa rangaistavaksi (RL 3:1§). Tämän lisäksi teon on oltava tahallinen tai tuottamuksellinen teko ja rikoksesta epäillyn syyntakeinen sekä viisitoistavuotta täyttänyt (RL 3:4§, 3:5§). Rikosoikeudellinen vastuu edellyttää, että rikoksen välttämätön tunnusmerkistö täyttyy (RL 1:10§).

Tahallisuusperiaatteessa henkilö on tietoinen aiheuttamastaan seurauksesta. Tuottamuksellisuudessa henkilön toiminta on huolimattonta. (RL 3: 6§-7§.) Tahallisuus, joka on lain rikkomista tahallaan, on koko rikosoikeudellisuuden perusta ja lähtökohta. Tekijä on tietoinen omasta toiminnastaan suhteessa tiettyyn oikeushyvään, jonka rikkomisesta seuraa rangaistus. Oikeushyvällä tarkoitetaan oikeusjärjestyksen suojelemaa etua ja tietoisien toiminnan alin aste on henkilön arvio todennäköisestä seurauksesta. Tuottamuksellinen teko puolestaan tarkoittaa tiedostaen tai tietämättään huolimattomasti toimimasta niin, että teon seurauksia joudutaan arvioimaan rikosoikeudellisesti. Tuottamuksellisuus on oltava mainittuna laissa. Jos teko ei täytä tuottamuksellisuutta, siitä ei rangaista. Rikosoikeudellisen vastuun kannalta ei ole merkitystä, onko huolimattomuus tietoista vai tiedostamatonta, mutta se voi vaikuttaa mm. rangaistuksen lieventämiseen. (Frände 2012, 106- 100, 190- 193.)

Rikosoikeudellista vastuuta arvioitaessa on syyntakeisuudesta tunnettava seuraava:

Tekijä on syyntakeeton, jos hän ei tekohetkellä kykene mielisairauden, syvän vajaamielisyyden taikka vakavan mielenterveyden tai tajunnan häiriön vuoksi ymmärtämään tekonsa tosiasiallista luonnetta tai oikeudenvastaisuutta taikka hänen kykynsä säädellä käyttäytymistään on sellaisesta syystä ratkaisevasti heikentynyt. (RL 3:4§.)

Syyntakeetonta tekijää ei rangaista rikoksesta, mutta voidaan määrätä mielenterveyslain mukaiseen hoitoon (RL 3:4§). Syyntakeettomuuteen voi johtaa esimerkiksi tilanne, jossa skitsofreniaa sairastava henkilö on syyllistynyt naapurin tappoon harhaluulojensa vuoksi (Tiihonen 2017, 710). Syyntakeisuutta arvioidaan mielentilatutkimuksen perusteella ja sen

määrää tuomioistuim. Mielentila voidaan tutkia tuomioistuimen määräyksellä jo esitutkinnan aikana. (Oikeudenkäymiskaari 12.6.2015/732 17:37§.)

Rikoksen tekijä voi olla myös alentuneesti syyntakeinen, jolloin tekijän ymmärryskyky teon suhteen on merkittävästi alentunut käyttäytymisen säätelyn, mielisairauden, vajaamielisyyden, tai tajunnan tai mielenterveydenhäiriön vuoksi (RL 3:4§). Alentunut syyntakeisuus ei tarkoita automaattisesti tuomion alenemista. Tuomio arvioidaan rikoslain määräämällä tavalla. (RL 6:8§, RL 3:4.) Psykiatrian näkökulmasta huomionarvoista on, että psyykkisistä häiriöistä alentuneeseen syyntakeettomuuteen johtavat tyypillisimmin persoonallisuushäiriöt, alkava tai lieväästeinen dementia sekä lievä älyllinen kehitysvammaisuus. Alentuneesti syyntakeettomista suurin joukko on persoonallisuushäiriöisiä. Korostuneesti impulsiiviselle ja rikolliselle käyttäytymiselle altistaa tilanne, jossa vallitsevien normien ja henkilön käyttäytymisen välillä on silminnähtävä epäsuhta. (Tiihonen. 2017, 710- 713.)

Kun rikosta epäillään, käynnistyy rikosprosessi, joka on lailla määrätty menettely (Tapani & Tolvanen 2013, 22). Mahdollisen rikoksen tullessa ilmi, aloittaa poliisi rikosepäilyn perusteella esitutkinnan ja valmiin esitutkinnan perusteella syyttäjä suorittaa syyteharkinnan. Jos syyttäjä vaatii syytetylle, eli rikoksesta epäillylle rangaistusta, käsitellään asia tuomioistuimessa. Koko prosessia kutsutaan rikosprosessiksi. (Frände ym. 2017, 64.) Rikosten juridiset seuraukset puolestaan määräytyvät tapauskohtaisesti oikeuden päätöksellä (Rantaeskola ym. 2015 23- 24). Esimerkiksi pahoinpitelyn osalta rikoslaki määrää rangaistukseksi sakkoa tai enintään kaksi vuotta vankeutta (RL 21:5§).

2.5 Hätävarjelu

Hätävarjeluna pidetään tilannetta, jossa henkilö torjuu aloitetun tai välittömästi uhkaavan, oikeudettoman hyökkäyksen (RL 4:4§). Hätävarjelupykälä merkitsee voimakeinoin puolustautumista tilanteessa, jossa hyökkäys kohdistuu oikeudellisesti suojeltua kohdetta vastaan (Frände 2012, 140- 142). Hätävarjelun vastuuvapausperusteista säädetään rikoslaissa (4: 4§-5§).

Hätävarjelun arviossa huomioidaan hyökkäyksen laatu, voimakkuus ja olosuhteet. Kun hätävarjelun tarpeellisuutta ja sen rajojen ylittämistä arvioidaan, otetaan huomioon

hyökkäyksen vaarallisuus ja yllätyksellisyys. Myös tilanne ja sen olosuhteet merkitsevät, kun mietitään, olisiko tekijältä voinut vaatia erilaista suhtautumista. Merkitystä on myös hyökkääjällä ja puolustautujalla. (RL 4:4§.) Keskeinen kysymys hätävarjelun arvioinnissa on, onko puolustautuja ylittänyt teollaan puolustautumisen sopivuuden rajan. Yksityishenkilö ei ole velvollinen puolustamaan itseään tai muita oikeudettoman hyökkäyksen tilanteessa, vaan hän voi myös paeta. Tämä koskee myös vastuuasemassa olevaa yksityishenkilöä. (Frände 2012, 141- 142.)

Hyökkäys hätävarjelutilanteessa määritellään ihmisen tekemäksi toiminnaksi. Esimerkiksi henkilön käden kohottamista lyömisasentoon pidetään hyökkäyksenä. Oikeudeton teko puolestaan tarkoittaa tekoa, jota mikään oikeuttamisperuste ei kata. Esimerkiksi tilanne, jossa laukussa kerrotaan olevan pommi, mutta laukku osoittautuu myöhemmin tyhjäksi, on oikeudeton hyökkäys. Pommilla uhkaaminen on rikoslain mukainen rikos eli oikeudeton hyökkäys. Tämän myötä tilanne täyttää hätävarjelusäännöksen perusteella toimimisen, paitsi jos puolustautujan tiedossa on, että laukku on tyhjä. (Frände 2012, 141- 146.)

Hätävarjelupykälän nojalla toimimiseen ei myöskään vaikuta, onko hyökkäys tahallinen vai huolimattomuudella aiheutettu, tai käytetäänkö hätävarjelupykälän nojalla voimakeinoja mielisairaita tai lapsia vastaan. Hyökkäys voi olla myös jatkuva rikos, kuten riistetty vapaus. Hyökkääjä voi olla yksityishenkilön lisäksi virkamies tai julkista valtaa käyttävä henkilö, joka ylittää toimivaltansa rajat. (Frände 2012, 141- 146.)

Erilasia oikeudellisesti suojeltavia asioita ovat kaikki oikeudellisesti suojellut yksilölliset ja yleiset oikeushyvät. Henkilöön yksilönä kohdistuvia oikeushyviä ovat henki, terveys, henkilökohtainen koskemattomuus (mm. seksuaalinen itsemääräämisoikeus), kunnia, vapaus, kotirauha ja oikeus uskonnon harjoittamiseen. Tämän lisäksi on olemassa omaisuuteen kohdistuva oikeus puolustaa omaa, mutta myös toisen omaisuutta hätävarjelun nojalla. (Frände 2012, 145- 146.)

Hätävarjelun puolustettavuusarvioinnissa huomioidaan mm. hyökkäyksen toteutuspaikka, aikaraja alkaneen hyökkäyksen ja puolustuksen välillä, hyökkäyksessä käytettävät välineet, suojeltava oikeushyvä sekä uhrattava oikeushyvä, mutta myös puolustusteen laatu ja voimakkuus. Jos puolustautuja on provosoinut hyökkääjää käyttäkkeen hätävarjelu-oikeutta, tulkitaan tilannetta niin, että puolustautuja on itse aiheuttanut hyökkäyksen, jolloin tilanne ei täytä hätävarjelupykälän kriteereitä. Rikoslaki ei anna oikeutta voimankäyttöön.

Toimivaltaan perustuvaa voimankäyttöä koskevat omat erityissäännökset, jotka määräävät kuka, ja missä tilanteessa, on toimivaltainen ja oikeutettu voimakeinojen käyttöön. (Frände 2012, 148- 153.)

2.6 Pakkotila

Pakkotila laissa:

-- Muun kuin edellä 4 §:ssä tarkoitetun, oikeudellisesti suojattua etua uhkaavan välittömän ja pakottavan vaaran torjumiseksi tarpeellinen teko on pakkotilatekona sallittu, jos teko on kokonaisuutena arvioiden puolustettava, kun otetaan huomioon pelastettavan edun ja teolla aiheutetun vahingon ja haitan laatu ja suuruus, vaaran alkuperä sekä muut olosuhteet.

Jos oikeudellisesti suojatun edun pelastamiseksi tehtyä tekoa ei ole 1 momentin perusteella pidettävä sallittuna, tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa, jos tekijältä ei kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon pelastettavan edun tärkeys, tilanteen yllätyksellisyys ja pakottavuus sekä muut seikat. (RL 4:5§.)

Hätävarjelun ja pakkotilan tärkein ero on se, että hätävarjelu on oikeudeton hyökkäys, kun pakkotilassa vaara voi olla myös jokin muu kuin rikos (RL 4:5§). Hätävarjeluteon perusteena on aloitettu tai välittömästi uhkaava hyökkäys kun pakkotilateko edellyttää välitöntä ja pakottavaa vaaraa (Frände 2012, 159- 160). Pakkotilassa, kuten hätävarjelussakin, arvioidaan olisiko tekijältä voinut vaatia muunlaista suhtautumista tilanteeseen sekä sitä, onko teko kokonaisuudessaan puolustettava (RL 4:5§).

Pakkotilassa toimiva henkilö uhraa jonkin arvon, pelastaakseen toisen arvon. Pakkotila sisältää arvovertailua, joka on tulkittavissa niin, että pakkotilateon puolustettavuus riippuu uhatusta ja uhratusta oikeushyvästä. Esimerkkinä tilanne, jossa henkilö kuljettaa vahingoittuneen henkilön sairaalaan ja rikkoo samalla liikennesääntöjä; henkilö voi toimia pakkotilassa mutta ulkopuolisten henki tai terveys ei saa olla vaarassa. (Frände 2012, 157- 162.) Pakkotilassa sallittuna tekona pidetään siis kokonaisuutena puolustettavaa tekoa, jolla torjutaan oikeudellisesti suojattuun etuun kohdistuva välitön ja pakottava vaara. Pakkotilassa

toimiminen ei voi olla luettavissa hätävarjelusäännöksen määrittämäksi tilanteeksi. (RL 4: 5§.)

Frände (2012, 159- 160) kirjoittaa, kuinka pakkotilassa toimiessaan henkilö tekee vaarallisuudenarvion tilanteesta. Tämä vaarallisuuden arvio on riippuvainen henkilön subjektiivisesta kyvystä tehdä arvio. Esimerkki: maallikko kuljettaa onnettomuuspaikalta uhrin sairaalaan ja matkan aikana rikkoo liikennesääntöjä. Sairaalassa selviää, että uhri on kuollut. Pakkotilaa arvioitaessa, arvioidaan maallikon ymmärrystä uhrin tilasta. Olisiko maallikon täytynyt tietää, että uhri on kuollut? Tilanne on erilainen, jos uhrin tilaa arvioiva henkilö on lääkäri. Lääkärillä katsotaan olevan asemansa puolesta kyky erilaiseen subjektiiviseen arvioon uhrin tilasta. Käytännössä lääkärin tulisi havaita, että uhri on kuollut, eikä rikkoa liikennesääntöjä kuljettaessaan uhria sairaalaan.

Sairaalassa pakkotila voi tulla kyseeseen esimerkiksi tilanteessa, jossa potilas sidotaan. Valviran kannanoton mukaan lepositein sitominen voi olla perusteltua rikoslain 4 luvun ja 5 pykälän nojalla silloin, kun potilaan välttämätön hoito ja turvallisuus on vaarassa. Käytännössä tilanne voisi olla esimerkiksi alkoholin aiheuttama sekavuus, joka voi olla hengenvaarallinen. Valviran mukaan tällaisen pakkotilassa toteutetun toimenpiteen ensisijainen päämäärä on oltava potilaan etu. Oikeusasiamiehen mukaan oleellista on asianmukaiset merkinnät pakkotilan syistä. Lisäksi nähtävillä on oltava pakkotilan kesto; kauan pakkotila on jatkunut. Vaikka pakkotilassa toimimiselle olisi perusteet, on tilanteesta tehty merkinnät oleellisia, ne vaikuttavat kokonaistilanteen arvioon. (Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisuja 2016.)

Laki määrää, että pakkotilassa toimimisen on oltava tilanteeseen nähden järkevä ja kohtuullinen. Sen sisäänrakennettuna vaatimuksena on, että pakkotilan on oltava ainoa tapa suojella laissa määrättyä oikeushyvää. Henkeä ja terveyttä uhkaavat tilat ovat vahvemmin suojeltuja, kuin esimerkiksi omaisuuteen kohdistuvat vaarat. Kuitenkaan henkeä ei saa pelastaa toisen hengellä, eikä yhtä henkeä voida uhrata useamman hengen pelastamisen nimissä. (Frände 2012, 161- 163.)

Poliisilaki antaa poliisille virantoimituksessa oikeuden rikoslain (4:4§) mukaiseen hätävarjeluun virkavastuulla (PolL 2:17§). Huomioitava on, että hätävarjeluun tai pakkotilaan turvautuessa, on henkilön tiedettävä, että hän toimii tilanteessa, joka vaatii hätävarjelua tai pakkotilaa. Pakkotilassa toimiminen on kuitenkin aina toissijaista lain

määräämään, viranomaisen toimivaltaan nähden. Pakkotilan nojalla ei voida pidättää henkilöä, koska hän mahdollisesti tulevaisuudessa pahoinpitelee toisen henkilön. (Frände 2012, 157- 158.)

3 AMMATTIRYHMIEN KOKEMUKSIA VÄKIVALTATILANTEISTA

Haastattelut eri ammattiryhmien kokemuksista väkivaltatilanteissa on toteutettu elosyyskuussa 2018. Haastateltavia oli neljä, yksi kustakin ammattiryhmästä. Työn tarkoitus on tarkastella potilaisiin liittyvissä väkivaltatilanteissa toimivien käsityksiä oikeuksista ja velvollisuuksista sekä tuoda esille näkemyksiä yhteistyön sujumisesta. Vastaajiksi on valittu eri ammattiryhmien edustajia, jotta eri näkökulmien esilletulo mahdollistuu. Opinnäytetyön aiheajauksessa on painotettu oikeusdogmatiikan näkökulmaa, jonka empiristisenä osuutena haastattelut toimivat.

3.1 Eri ammattiryhmien kokemuksia oikeuksista ja velvollisuuksista potilaaseen liittyvissä väkivaltatilanteissa

Eri ammattiryhmien väliset kokemukset omista oikeuksista ja velvollisuuksista vaihtelivat. Tämä voi ainakin osittain johtua ammattiryhmien erilaisesta perustehtävästä. Myös samankaltaisia näkemyksiä ammattiryhmien välillä tuli ilmi. Haastatteluissa tuli esille ”harmaalla alueella” toimimista, jolla tarkoitetaan toimintaa kielletyn ja sallitun rajalla tai ollaan mahdollisesti epävarmoja siitä, toimitaanko tilanteessa lainkirjan mukaan. Näissä tilanteissa voi tulla kyseeseen tulkintaristiriita. Esille tuli myös tilanteita, jotka perustuvat oikeuttamisperusteella toimimiseen. Tällöin kyseeseen voivat tulla rikoslain vastuuvapausperusteet (RL 4).

Haastateltavat toivat esille velvollisuuksia, jotka eivät ole laissa säädettyjä tai perustuvat työnantajan toimintaohjeisiin, työn luonteeseen, jonkin asian tai toimintatavan velvoittamiseen, tai mm. vakuutuksen korvausvelvollisuuksiin liittyviin yksityiskohtiin. Haastatteluissa tuli esimerkiksi esille käsitys, kuinka työnantajan vakuutus ei ole velvollinen korvaamaan väkivaltatilanteessa tapahtunutta vahinkoa työntekijälle, jos tilanteessa ei ole käytetty henkilöhälytintä. Näkökulma on mielenkiintoinen, sillä potilaisiin liittyviä väkivaltatilanteita tulee tarkastella myös perustuslain näkökulmasta. Sen perusteella työntekijän vähimmäisoikeus työpaikalla on perusoikeus turvallisuuteen ja koskemattomuuteen (PL 2:7§). Tähän oikeuteen ottaa kantaa rikoslaki, määräämällä oikeushyvien rikkomiseen kohdistuvista rangaistuksista.

Erilaisia koettuja velvollisuuksia potilaaseen liittyvissä väkivaltatilanteissa sairaalan alueella olivat:

1. Henkilöturvallisuuteen liittyvät velvollisuudet työtehtävissä

- Velvollisuus huolehtia omasta turvallisuudesta
- Velvollisuus huolehtia kollegoiden/henkilökunnan turvallisuudesta
- Velvollisuus turvata muut potilaat sekä itse potilas
- Turvahälyttimen käyttäminen ja henkilöhälytyksen tekeminen väkivaltatilanteissa
- Hälytys- ja virka-aputehtävissä toimiminen

2. Toimintaan tai työn hoitamiseen liittyvät velvollisuudet

- Puhelimien ja kulkukorttien kuljettaminen mukana
- Hälytys- ja virka-aputehtävissä toimiminen
- Velvollisuus toimia väkivaltatilanteissa hallitusti tai väistää, kunnes saa apua
- Olla poistamatta potilaalta teräasetta
- Olla puuttumatta tilanteisiin, joissa on selkeä uhka
- Toimia tilanteen mukaan
- Aggressiivisten tilanteiden hoitaminen
- Ottaa vastaan ja hoitaa kaikki sairaalahoitoa tarvitsevat potilaat

3. Väkivaltatilanteiden seuraamuksiin liittyvät velvollisuudet

- Turvallisuuspoikkeamailmoitusten tekeminen
- Rikosilmoituksen tekeminen väkivallan uhriksi joutumisen jälkeen
- Tilanteiden läpikäyminen jälkikäteen
- Kantaa vastuu syntyneistä väkivaltatilanteista
- Tilanteiden raportointi

4. Potilaan oikeuksiin liittyvät velvollisuudet

- Vaitiolovelvollisuus/salassapitovelvollisuus
- Velvollisuus oikeuksiin potilaan ehdoilla
- Mielenterveyslain mukainen kirjaaminen

Vastauksista on nähtävissä, kuinka velvollisuudet ymmärretään pitkälti ennakoivina toimenpiteinä, ammattiryhmien toimintaa säätelevien lakien pohjalta käsitettävänä sekä sairaalamaailmaan sijoittuvien ilmiöiden pohjalta, jotka ovat varsinaisesti tämän

opinnäytetyön tutkimusongelman ulottumattomissa. Ryhmässä 1. ja 2. on osin samoja vastauksia johtuen vastaajien työtehtävien eroista.

Eri ammattiryhmät kokivat väkivaltatilanteisiin liittyvät oikeudet eri tavoin. Oikeuden käsitteeseen liitettiin osittain samoja asioita kuin velvollisuuteen. Oman selustan turvaaminen, kollegoiden turvaaminen ja turvahälyttimen käyttäminen ajateltiin velvollisuuden lisäksi oikeutena tai oikeuden kaltaisena toimintana. Oikeuden koettiin vaihtelevan erilaisissa väkivaltatilanteissa, ja sen koettiin olevan riippuvainen potilaan hoitopäätöksestä ja perusteista. Esille tuotiin myös, että toisinaan tilanteiden oikeutusta tulee harkita siitä näkökulmasta, mikä on potilaan ja ammattihenkilön välinen ammatillinen suhde, ja mitä erityispiirteitä siihen liittyy. Aina lain antamaa oikeutta puuttua tai toimia ei koeta hyväksi käyttöä.

Oikeudet väkivaltatilanteessa koettiin hyvin eri tavoin. Osa vastaajista koki oikeudet väkivaltatilanteissa toimimiseen riittäviksi; tilanteita on mahdollista hallita. Osa puolestaan koki oikeudet väkivaltatilanteissa toimimiseen liian vähäisiksi tai täysin puutteellisiksi. Toistuva oikeuttamisperusteilla toimiminen koettiin haastavaksi. Koettiin, että lain kirjan täydellisellä seuraamisella voi joutua vastaanottamaan väkivaltaiselta potilaalta enemmän. Ongelmia koettiin olevan erityisesti vajavaisten toimivaltuuksien osalta tilanteissa, joissa potilas on ammatilaisia kohtaan suoraan väkivaltainen.

Työhön liittyvä velvollisuus voitiin kokea myös oikeuksia kaventavana asiana. Potilaaseen liittyvissä väkivaltatilanteissa oikeudet saatettiin kokea myös huonompana kuin yksityiselämää koskevat oikeudet väkivaltatilanteessa. Tätä perusteltiin työtehtäviin liittyvällä rajatulla oikeudella puolustautua. Yhtenä esimerkkinä puutteellisista oikeuksista mainittiin tappouhkaus, jonka ajateltiin työn ulkopuolella olevan laitton uhkaus mutta työtehtävissä se voidaan katsoa työhön kuuluvaksi.

Oikeudet väkivaltatilanteessa liikkuvat kokemusten perusteella toisinaan ”harmaalla alueella”. Harmaan alueen merkitys ei ole yksiselitteinen, vaikka sen yleisesti voidaan ajatella olevan kansankielinen nimitys tilanteelle, jossa liikutaan lain rajapinnassa, kielletyn ja sallitun välillä. Toisaalta on mahdollista, että harmaa alue voi tarkoittaa myös tilannetta, jossa lakia ei tunneta, ja sen pohjalta toimiminen voi tuntua haasteelliselta. Harmaalla alueella toimimista koettiin tapahtuvan mm. silloin, kun kyse on itsensä tai kollegoiden

turvaamisesta. Koettiin, että toisinaan väkivaltatilanteissa pystytään toimimaan lain suomin toimivaltuuksin, kun taas toisinaan turvaudutaan pakkotilaan tai hätävarjeluun.

Pitää olla perusteet toiminnalle ja kun perusteita on riittävästi niin oikeudetkin ovat suhteessa riittävät (Haastattelut 2018).

Käsitykset oikeuksista vaihtelivat varsin paljon. Tätä osaltaan selittää eri ammattiryhmien erilaiset ydintehtävät. Terveystieteiden hoitavalla henkilökunnalla ei ole oikeutta voimankäytön välineisiin. Potilaiden väkivalta ja aggressio kohdataan siihen tarkoitettun koulutuksen turvin, potilasta satuttamatta. Lääkäreiden ja hoitohenkilöstön työtehtävät myös poikkeavat toisistaan. Rajoitustilanteissa lääkärit tekevät määräyksiä ja tapaavat potilaan, kun taas hoitajat ovat potilaan kanssa aktiivisesti, jatkuvassa kontaktissa. Järjestyksenvalvojen tehtävä puolestaan on turvata sairaalan toimintaa ja henkilökuntaa, kun taas poliisi toimii virka-apu -ja hälytystehtävissä.

3.2 Väkivaltatilanteisiin liittyvät haasteet ja ongelmakohdat sekä ammattiryhmien välinen yhteistyö

Eri ammattiryhmien välinen yhteistyö koettiin pääasiassa hyväksi ja toimivaksi. Haasteita yhteistyölle toivat puuttuva toimivalta ja/tai epäselvyydet siitä, milloin kunkin ammattiryhmän vastuu alkaa ja milloin se loppuu. Epäselviä olivat esimerkiksi tilanteet, joissa potilas toimitetaan sairaalaan eikä tiedetä, missä kohti vastuu vaihtuu ja kenelle. Tämä koski myös päihtyneitä potilaita. Lisäksi hoidossa olevan, tai sinne tuodun henkilön avun tarpeesta esiintyi eriäviä näkemyksiä. Poliisi saattaa kokea, kuinka henkilö tarvitsee psykiatrista apua, kun taas psykiatrisen sairaalan henkilökunnan näkemys voi poiketa tästä. Haastatteluissa poliisin roolia ja toiminnan erilaisuutta ihmeteltiin.

Esille tuli myös kokemuksia, kuinka toisen ammattiryhmän oikeuksista ei olla välttämättä tietoisia ja haasteellisiksi koettiin edelleen ne potilaisiin liittyvät väkivaltatilanteet, joissa yksi tai useampi ammattiryhmän edustaja joutuu toimimaan oikeuttamisperusteella. Myös ammattiryhmien toimivallan oletaminen todellista suuremmaksi koettiin ongelmalliseksi, tällöin toiselta henkilöltä saatetaan odottaa toimintaa, jota laki ei salli. Lisäksi sopivan voimankäytön arvio suhteessa potilaan väkivaltaiseen käyttäytymiseen koettiin ajoittain

hankalaksi mahdollisen työntekijän ja väkivaltaisesti käyttäytyvän potilaan fyysisten ominaisuuksien, kuten kokoeron, vuoksi.

Tyytyväisyyttä haastatteluissa tuotiin esille ammattiryhmien välisestä yhteistyöstä avun antamisen sekä saamisen osalta. Avun koettiin olevan saatavilla aina tarpeen vaatiessa. Haastatteluissa tuotiin esille, kuinka käsitykset eri ammattiryhmien oikeuksista sekä ammattiryhmien välinen yhteistyö on parempaa, kuin esimerkiksi yli kymmenen vuotta sitten. Selkeää myös oli, millaisissa väkivaltatilanteissa apua pyydetään. Suorat uhkaukset johtivat harkintaan avun pyytämisestä ja riskejä pyrittiin minimoimaan.

Eri ammattiryhmien kokemusta väkivaltatilanteista pidettiin tilanteiden hoitamisen kannalta hyvänä. Koettiin, että tilanteet sujuvat selkeämmin, ennakointi tehdään eri tavalla ja tilannetaju on parempaa, jos työkokemusta väkivaltatilanteissa toimimisesta on karttunut. Väkivaltatilanteiden hoitamisesta esille tuli myös, kuinka väkivaltatilanteissa olisi hyvä välillä toimia myös ns. toisen ammattiryhmän tehtävissä. Näin esimerkiksi tilanteissa, joissa varsinainen työtehtävä ei suju väkivallan henkilöityessä tai tilanteessa toimivan henkilön tilannekokemuksen ollessa vähäistä. Kiitosta saivat eri ammattiryhmien ymmärrys tilanteiden hoitamisen tärkeydestä. Myös eri ammattiryhmien läsnäolo koettiin pääasiassa rauhoittavana ja turvallisuutta luovana, mutta tässäkin oli tilanteesta riippuen poikkeuksia.

Paikoitellen ammattiryhmien välillä koettiin olevan kommunikaation ongelmia. Tätä kokemusta liitettiin tilanteisiin, joissa paikalla on kokematon väkeä. Haastatteluissa tuli esille, kuinka tilanteiden eskaloitumiseen saattaa liittyä muitakin ammattiryhmiä, kuin tässä opinnäytetyössä esiintyneet. Tällaisiin tilanteisiin toivottiin pelisilmää kaikilta tilanteen osapuolilta. Tämä perusteltiin sillä, että toisinaan väkivaltatilanteet voivat sammua alkuunsa, jos henkilöillä on sopivanlaista tilannetajua.

Erityiseksi ongelmaksi koettiin tilanteet, joissa on jatkuva tarve rikkoa omia toimivaltuuksia. Tällaiset tilanteet olivat niitä, joissa koettiin, että oikeudet toimia ovat puutteelliset. Näin oli etenkin, jos eritasoisten väkivaltatilanteiden kohtaaminen on päivittäistä, ja osa tilanteista sellaisia, että ne pakottavat tai velvoittavat toimimaan. Näissä tilanteissa kerrottiin toimittavan jatkuvasti vastuuvapausperusteilla, joka kuvattiin erittäin haastavaksi tavaksi hoitaa työtään.

Erityisen haastavia väkivaltatilanteita psykiatrisessa sairaalassa olivat ne, joissa heitellään irtaimistoa ja yritetään aiheuttaa tarkoituksellisesti vahinkoa. Myös ennalta-arvaamattomat tilanteet, päällekkäiset väkivaltatilanteet, tilanteet, joissa on ympäristöstä poimittu ase, tai tilanteet, joihin liittyy potilaan taistelulajien osaamista, olivat erityisen haastavia. Myös tilanteet, joiden hallinta perustuu miesylivoimaan, mutta henkilöstöä ei ole riittävästi, koettiin erityisen haastaviksi. Aseelliset väkivaltatilanteet ja sellaiset tilanteet, joissa väkivaltaisella potilaalla on taistelulajiosaamista, kuvattiin hoidettavan virka-apupyynnön turvin. Lisäksi tuotiin esille, kuinka erilaisia voimankäyttövälineitä saatetaan tilanteesta riippuen ja harkiten käyttää. Haastatteluissa todettiin, kuinka riskejä väkivallan uhriksi joutumisen osalta ei oteta.

Väkivaltatilanteissa koettuja ongelmia olivat lisäksi: tilanteiden ennakoimattomuus, käytäntöihin sopimattomat toimintatavat/toimintaohjeet, ylimääräiseksi koettu byrokratia, potilaiden ongelmalliset tilanteet, pitkät välimatkat, työntekijän heikko tilannetaju, muu äidinkieli kuin suomi, vähäiset voimankäyttöoikeudet sekä puutteelliset työkalut toimia.

Muita mainittuja haasteita väkivaltatilanteissa olivat karkaavat potilaat sairaalan sijainti huomioiden (lähellä mm. järvi ja moottoritie), itsetuhoiset potilaat sekä karkaavat itsetuhoiset potilaat. Näihin liitettiin puuttuvia toimivaltuuksia sekä lisäävun saaminen koettiin ajoittain kestävän liian kauan, etenkin jos omat toimintaoikeudet ovat vajaat tai tilanteeseen sopimattomat. Väkivaltatilanteiden ongelmakohtiin liitettiin myös henkilöstöpula. Tähän näkökulmaa oli useita: Vähäinen henkilöstömäärä ammattiryhmissä aiheutti tilanteiden syntymistä, huononsi avustamista tai avun saantia, vaikeutti miesylivoimaan perustuvaa tilanteen hallintaa sekä vaikeutti niitä toistuvia vuoroja, joissa mieshenkilöitä on liian vähän töissä. Ongelmallisia olivat myös henkilöstöön liittyvät väkivaltatilanteet, kun työssä oli yhtä aikaa paljon kokemattomia henkilöitä ja kokeneet työntekijät pois työstä.

Ongelmallisiksi tilanteiksi mainittiin myös ne, joissa potilaisiin liittyen täytyisi tehdä viranomaisyhteistyötä mutta potilaan tietoja tai sijaintia ei saa antaa. Kriisitilanteiden hoitaminen koettiin ”harmaalla alueella” toimimiseksi, tällöin ei aina voida toimia toimintaohjeistuksen perusteella vaan tilanteita joudutaan tulkitsemaan jälkikäteen:

--ensin toimitaan ja sitten mietitään (Haastattelut 2018).

3.3 Haastatteluiden tuloksista ja lain näkökulmasta

Yksi keskeinen laki työssä esiintyviin väkivaltatilanteisiin on työturvallisuuslaki (23.8.2002/738). Se määrää sairaalan sisällä tapahtuvien väkivaltatilanteiden ennakoinnista ja selvityksistä. Työturvallisuuslaki velvoittaa työnantajaa arvioimaan työssä tapahtuva mahdollinen väkivallan kohtaaminen, mutta rajaa sen ulkopuolelle ne tilanteet, joihin työnantaja ei voi vaikuttaa ennakoivin toimenpitein. (TTL 2:8§.) Työturvallisuuslaki määrää myös työntekijän noudattamaan työnantajansa toimivallan mukaisia määräyksiä ja ohjeita, sekä huolehtimaan tietyin rajoituksin omasta ja muiden työntekijöiden turvallisuudesta ja terveydestä (TTL 4:18§). Lain näkökulmasta täytyy muistaa, että terveydenhuollon henkilöstöllä ei ole annettua toimivaltaa, vaan oikeus harjoittaa ammattia sekä velvoite huomioida lain määräämät potilaan oikeudet (LTA 3:15§). Lääkärin osalta mielenterveyslaki tuo tähän oman poikkeuksensa (Mtl 4a).

Vastauksista tuli ilmi, kuinka puuttumatta jättäminen voitiin kokea velvollisuudeksi. Rikoslaisissa on kriminalisoitu tietyissä tilanteissa tekemättä jättäminen. Esimerkkinä törkeän rikoksen ilmoittamatta jättäminen. Tämä on rangaistava teko tilanteessa, jossa rikos olisi vielä estettävissä. Ilmoitusvelvollisuus koskee jo rikoksen yritystä ja valmisteltua. (RL 15:10§.) Rikosoikeudellisen vastuun yleiset edellytykset puolestaan määräävät laiminlyönnin rangaistavaksi, jos tekijä ei ole estänyt tunnusmerkistön mukaisen seurauksen syntymistä erityisestä oikeudellisesta velvollisuudesta huolimatta (RL 3:3§).

Asiaa voidaan tarkastella pelastustyön näkökulmasta. Jos henkilö ei auta tai hanki apua toiselle henkilölle, jonka terveys on vakavassa vaarassa tai hengenvaarassa, täyttyy pelastustoimen laiminlyönnin tunnusmerkistö. Kokonaisarvio perustuu tilanteen luonteeseen ja kohtuulliseen toiminnan edellytykseen. (RL 21:15§.) Esimerkiksi henkilön jättäminen avuttomaan tilaan, joka aiheuttaa vaaran toisen terveydelle, on rikoslaisissa suoraan kriminalisoitu (RL 21:14§).

Velvollisuus olla puuttumatta ei siis ole yksiselitteinen ilmiö. Keskeinen kysymys potilaisiin liittyvien väkivaltatilanteiden oikeudellisen vastuun näkökulmasta lienee, onko terveydenhuollossa toimivilla ammattihenkilöillä vastuuasemansa puolesta velvollisuus puuttua ja jos on, niin kenellä, missä tilanteessa ja millä tavalla. Poliisin velvollisuus toimia perustuu poliisilakiin (PolL 1:1§). Rikosoikeudellinen vastuu ei siis synny pelkästään

rikollisella teolla vaan myös tekemättä jättämisellä. Käytännössä laiminlyöntirikoksista puhutaan, kun tekemättä jättämisestä seuraa vammoja tai hengenmenetys.

Laiminlyönti voidaan jakaa varsinaiseen ja epävarsinaiseen laiminlyöntiin, joiden erona voidaan pitää yleisten kansalaisvelvollisuuksien laiminlyöntiä ja erityiseen vastuuasemaan perustuvien velvollisuuksien laiminlyöntiä. Erityisenä vastuuasemana pidetään tilannetta, jossa henkilöllä on suojaamisvelvollisuus tehtävän, työn tai viran perustella tai valvontavelvollisuus mm. toisen henkilön, yhteisön, vaaran lähteen tai edeltävän toiminnan perusteella. Laiminlyönti voi siis tarkoittaa tilannetta, jossa henkilön oletetaan toimivan tietyllä tavalla asemansa puolesta. Tämä edellyttää kuitenkin henkilölle asetettua toimintavelvollisuutta ja henkilön toimimattomuutta tilanteessa, jossa hän kykyjensä ja tilaisuuden puolesta voisi toimia. (Nurmimäki 2014.)

Laiminlyöntirikoksen perusteissa on mainittu tahallisuus tai tuottamuksellisuus. Näiden perusteella henkilön täytyy olla tietoinen mahdollisista puuttumatta jättämisen seurauksista tai toimia oikeudellisesti arvioiden huolimattomasti. Käytännössä henkilön ymmärrys siitä, että puuttumatta jättäminen aiheuttaa todennäköisiä seurauksia, tarkoittaa tahallista tekoa. Jos aiheutunut seuraus on vähäinen vahinko tai vaara, voidaan laiminlyönnistä jättää tuomitsematta. (RL 3:6§-7§.)

Ongelmallisiksi ja haastaviksi koettiin väkivaltatilanteet, joissa potilaalla on käytössä ympäristöstä poimittu, tai olemassa oleva ase, sekä ne tilanteet, joissa potilaalla on taistelulajien osaamista. Rikoslaissa on kriminalisoitu rikoksen valmistelu, jossa hallussa pidetään ampuma- tai teräasetta tai niihin rinnastettavaa ja rikokseen erityisesti soveltuvaa hengenvaarallista välinettä. Pahoinpitelyrikokset ovat yrityksinä rangaistavia (RL 21:5§-6§.)

Hätävarjelun perusteita arvioitaessa, oikeudettomaksi hyökkäykseksi luetaan tilanne, jossa hyökkääjä nostaa käden hyökätäkseen tai uhkaa esimerkiksi pommilla (Frände 2012, 141-146). Tilanteita tulee arvioida kokonaisuutena. Hätävarjelun tai pakkotilan nojalla toimiessa täytyy olla tietoinen, mihin toimintansa perustaa. Hyökkäyksen vaarallisuus on keskeistä tilannearviota tehdessä, mutta myös se, mitä kohtaan hyökkäys kohdistuu. Henki ja terveys ovat voimakkaasti suojeltuja oikeushyviä. (RL 4:4§; Frände 2012, 145-146.) Tämä on hyvä muistaa, jos kyseessä on omaa tai toisen henkilön henkeä ja terveyttä vakavasti uhkaava ja

vaarantava tilanne. Haastatteluissakin todettiin, kuinka turvallinen työn hoitaminen on ensisijaista, eikä turhia riskejä kannata ottaa.

4 ERI AMMATTIRYHMIEN OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET ESIMERKKITAPAUKSISSA

Kun puhutaan rikosoikeudesta, on muistettava, että se antaa oikeuden puuttua kansalaisten perusoikeuksiin. Rikosoikeutta voidaan pitää yksilön oikeuksien turvana mutta väärin käytettynä uhkana. Rikosoikeuden tehtävä on turvata ja ylläpitää yhteiskuntarauhaa. (Lappi-Seppälä 1997, 189- 190.) Tuomioistuinten lisäksi rikoslakia voidaan tulkita poliisissa, mutta rikosoikeudellisesti ratkaisijan roolissa on kuitenkin aina tuomioistuin. Voimassa oleva oikeus syntyy tuomioistuimen tulkinnasta. Rikosoikeuden ensimmäinen kysymys on, onko syytetty tehnyt rikoksen vai ei. Rikosoikeudellinen vastuu perustuu aina ja ainoastaan lakitekstiin. (Frände 2012, 30, 47- 48.) Lakien etusijajärjestystä puolestaan arvioidaan säädöshierarkian mukaan, jossa alemman tasoinen säädös ei voi mennä ylempitasoisen säädöksen ohi (Eduskunta n.d.). Kaikkien lakien pohjalla on aina perustuslaki (Jyräki 1997, 78- 79).

Seuraavassa käydään läpi kolme tosielämän esimerkkiä, joissa oikeuden tulkinta ja huomio kiinnittyvät eri ammattiryhmien lain mukaiseen toimintaan. Poliisia sitoo työtehtävissään poliisilaki, joka määrää poliisin toimivallasta sekä pakkokeinolaki, joka määrää pakkokeinojen käyttämisestä. Järjestyksenvalvojan toiminnasta ja toimivallasta määrää pääsääntöisesti laki yksityisistä turvallisuuspalveluista. Rikoslaki puolestaan määrää vastuuvapausperusteista sen lisäksi, että se määrää rikosnimikkeestä, -tyypistä, -tunnusmerkistöstä ja rangaistusseuraamuksista.

Psykiatrisessa sairaalassa hoitajien ja lääkäreiden toimintaa keskeisiltä osin ohjaavat laki terveydenhuollon ammattihenkilöistä, laki potilaan asemasta ja oikeuksista sekä mielenterveyslaki. Laki potilaan asemasta ja oikeuksista säätää potilaan oikeuksista (2:3§-9§), joita terveydenhuollon ammattihenkilön on toteutettava (LTA 3:15§). Hoidon tulee tapahtua yhteisymmärryksessä ja potilaan siitä kieltäytyessä, hoito on järjestettävä yhteistyössä toisella tavalla. Potilaan itsemääräämisoikeudesta voidaan erityisin säädöksin poiketa mielenterveyslain, päihdehuoltolain, tartuntatautilain ja kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain nojalla (LPAO 2:6§)

4.1 Tapausesimerkki: ”Mieshenkilö hakeutuu sairaalaan hoitoon”

”Mieshenkilö on hakeutunut päivystyspolille vapaaehtoisella läheteellä. Miehestä on etukäetietoa sen verran, että hän on kovin arvaamaton. Miestä on ollut tarkoitus haastatella päivystyspoliklinikalla. Haastatteluun on osallistunut sairaalan käytäntöjen mukaan päivystyspoliklinikan lääkäri sekä hoitaja osastolta, minne potilas sijoitetaan, mikäli sairaalahoidolle on tarve. Miehen esitietojen perusteella on pyydetty järjestyksenvalvoja turvaamaan tilannetta.

Lääkäri, hoitaja ja mies ovat menneet lääkärin huoneeseen. Järjestyksenvalvoja on jäänyt odotushuoneen puolelle turvaamaan tilannetta. Noin 5 min päästä huoneesta on alkanut kuulua huutoa ja huoneesta on tullut henkilöturvahälytys. Järjestyksenvalvoja on mennyt huoneeseen. Haastateltava mies on istunut tuolilla, mutta ollut varsin kiihtynyt tilanteessa olevaa hoitajaa kohtaan. Mies on uhannut hoitajaa sanallisesti väkivallalla sekä tappamisella. Järjestyksenvalvojan mentyä huoneeseen, mies on rauhoittunut hetkeksi. Järjestyksenvalvoja on jäänyt huoneeseen turvaamaan tilannetta. Mies on kiihtynyt uudelleen hoitajalle, lyönyt pöytään ja paiskannut tuolin seinään. Järjestyksenvalvoja on ottanut tuolista kiinni ja viereisessä huoneessa ollut hoitaja on soittanut poliisit. Mies on rauhoittunut uudelleen ja lääkäri on jatkanut haastattelua järjestyksenvalvojan turvatessa tilannetta.

Poliisi on saapunut paikalle ja keskustellut miehen kanssa. Lääkäri on päättänyt, että miestä haastatellaan turvallisuushaasteista vastaavan osaston tiloissa. Sinne mies on siirtynyt poliisin kyyditsemänä. Poliisi on tarkastanut miehen taskut ennen osastolle menoa, eikä niistä ole löytynyt vaarallisia esineitä. Mies on siirtynyt osaston tiloihin ja poliisit poistuneet paikalta. Miehen haastattelua on jatkettu osaston tiloissa ja se sujunut hyvin siihen asti, kunnes miestä on pyydetty laittamaan kännykkä haastattelun ajaksi pois. Tällöin mies on hermostunut jälleen ja lääkäri on päättänyt, että miestä ei voi hoitaa vapaaehtoisesti, eikä tarkkailuun asettamisen kriteerit täyty. Hoitajat ovat alkaneet poistamaan miestä osastolta. Mies on ollut vastahakoinen poistumaan ja uhkaillut sanallisesti kaikkia paikalla olleita. Järjestyksenvalvojan käskytyksellä mies on poistunut osastolta.

Järjestyksenvalvoja on saattanut miehen parkkipaikalle ja sinne mentäessä vastaan on tullut ruokaa kuljettava kuorma-auto. Mies on todennut, että voisi mennä tuon alle ja lähtenyt kulkemaan sen suuntaan. Järjestyksenvalvoja on ottanut miestä paidasta kiinni ja vetänyt

tämän pois kuorma-auton edestä. Mies on saatettu parkkipaikalle, jossa hän on jäänyt istumaan autoonsa. Miehen liikkeitä on tarkkailtu ikkunasta sekä asiasta on ilmoitettu hoitajille, jotka mies oli aiemmin uhannut tappaa. Noin tunnin seurannan jälkeen järjestyksenvalvoja on mennyt kysymään mieheltä tämän suunnitelmista. Tähän mies on todennut, ettei ole suunnitelmia muttei ole varma, josko päässä naksahdaisi, jos näkisi ne hoitajat, jotka ovat olleet mukana hänen haastattelussaan. Parkkipaikka sijaitsee henkilökunnan kulkuovien läheisyydessä ja samalla parkkipaikalla on myös henkilökunnan autot.

Miehelle on annettu vaihtoehtoiksi, että poistuu parkkipaikalta tai järjestyksenvalvoja soittaa poliisit. Hetken kuluttua mies on poistunut ja järjestyksenvalvoja on kiertänyt vielä sairaala-alueen, eikä miestä ole näkynyt. Asia on ilmoitettu hoitajille, joita uhkailu koskenut.” (Työelämän esimerkki 1)

Laiton uhkaus

Esimerkissä mieshenkilö uhkaa hoitajaa sanallisesti väkivallalla ja tappamisella. Myöhemmin mieshenkilö laajentaa uhkauksen koskemaan kaikkia paikalla olevia. Edelleen parkkipaikalla mies toistaa saman uhkauksen ja kohdistaa sen hoitajiin. Ensimmäisessä tilanteessa mies myös heittää tuolilla seinää ja lyö pöytää. Rikoslaki määrää vapautteen kohdistuvista rikoksista, joista yksi on laiton uhkaus.

Joka nostaa aseensa toista vastaan tai muulla tavoin uhkaa toista rikoksella sellaisissa olosuhteissa, että uhatulla on perusteltu syy omasta tai toisen puolesta pelätä henkilökohtaisen turvallisuuden tai omaisuuden olevan vakavassa vaarassa, on tuomittava - (RL 25:7).

Uhkaus voidaan määritellä niin, että sillä halutaan saavuttaa tarkoitettu tavoite ja sen mahdollisuus toteutua on todellinen. Rikosnimikkeenä laiton uhkaus pitää sisällään perustellun syyn pelätä omasta tai toisen puolesta. (Frände ym. 2014, 88.) Esimerkissä mieshenkilö esittää sanallisen uhkauksen hoitajalle väkivallasta ja myöhemmin vielä toistaa sen. Mieshenkilö myös käyttäytyy aggressiivisella tavalla kiihtyessään nimenomaisesti hoitajaa kohtaan, mm. hakkaa pöytää ja uhkaa. Tilanne siis näyttäytyy esimerkissä kuvattuna sellaisena, että ainakin hoitajalla voi olla perusteltua syytä pelätä oman turvallisuutensa puolesta ja mieshenkilöä on mahdollisesti syytä epäillä rikoksesta. Tämän perusteella

henkilökunnan on oikeus tehdä laittomasta uhkauksesta rikosilmoitus poliisille, jolloin asiasta käynnistyy lain määrittämä rikosprosessi. Jos pöydän lyömisen ja tuolin heittämisen yhteydessä omaisuutta hajoaisi, olisi lisäksi mahdollista tehdä rikosilmoitus vahingonteosta: ”...joka oikeudettomasti hävittää tai vahingoittaa toisen omaisuutta, on tuomittava...” (RL 35:1§). Sairaalan henkilökunnan tehtävä on kuvailla tapahtunut sekä tehdä ilmoitus epäilystä rikoksesta, poliisi määrittää rikosilmoituksen perusteella sen, mikä rikos on kyseessä.

Hätävarjelu, pakkotila ja voimakeinojen käyttö

Esimerkki on tulkinnanvarainen ja tuomioistuminen ratkaisu on riippuvainen tapahtumien yksityiskohdista. Hätävarjelusta rikoslaissa todetaan:

välittömästi uhkaavan oikeudettoman hyökkäyksen torjumiseksi tarpeellinen puolustusteko on sallittu (RL 4:4§).

Hyökkäys voidaan katsoa alkaneeksi mm. käsivarren kohottamisesta. Kun hyökkääjä toimii niin, että konkreettinen vaara rikoksen täyttymiselle on, voidaan hyökkäys katsoa oikeudettomaksi. Arvioinnissa on huomioitava mahdollistaako aikainen puuttuminen lievemmän puolustusteon, mitä myöhempi puuttuminen. Hätävarjeluun liioittelu puolestaan täyttyy, kun puolustusteko aloitetaan ennen hyökkäyksen välitöntä uhkaavuutta. (Frände 2012, 141- 145.)

Esimerkissä keskeinen kysymys hätävarjeluun näkökulmasta lienee, onko hyökkäys alkanut ja onko olemassa konkreettinen vaara rikoksen täyttymiselle? Käsiteltävässä tapausesimerkissä mieshenkilö heittää tuolin seinään ja järjestyksenvalvoja ottaa tuolista kiinni. Tämän ja sanallisten uhkausten perusteella perusteet hätävarjeluun aloittamiselle ovat Fränden (2012, 141) oikeudettoman hyökkäyksen määritelmän mukaan olemassa. Tällöin voisi katsoa, että henkilökunnalla voisi olla oikeus toimia hätävarjelupykälän nojalla. Paikalla tilanteessa on kuitenkin myös järjestyksenvalvoja, jolla on lain yksityisistä turvallisuuspalveluista oikeuttama toimivalta voimakeinojen käyttämiseen, henkilön paikalta poistamiseen ja kiinniottamiseen (LYTP 3:17§, 42§). Rikoslaki toteaa, että

Oikeudesta käyttää voimakeinoja virkatehtävän hoitamiseksi tai muun siihen rinnastettavan syyn vuoksi sekä oikeudesta avustaa järjestystä ylläpitämään asetettuja henkilöitä säädetään erikseen lailla (RL 4:6§).

Jos järjestyksenvalvojaa ei olisi paikalla, hoitajalla tai lääkäriellä olisi tilannekuvauksen perusteella varsin selkein perustein oikeus puolustautua hätävarjelupykälän nojalla, jos tilanne on välittömästi uhkaava.

Hätävarjelun lisäksi on säädetty pakkokeinolaki (806/2011), joka oikeuttaa yleiseen, henkilön kiinniottamiseen laissa määrätyin ehdoin (PKL 2:2§). Tätä pykälää käsitellään tarkemmin seuraavassa esimerkissä. Hätävarjelun ja pakkotilan yhteydessä on aina huomioitava pykälä voimakeinojen käytöstä:

Voimakeinoja käytettäessä saa turvautua vain sellaisiin tehtävän suorittamiseksi tarpeellisiin toimenpiteisiin, joita on pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavina, kun otetaan huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus sekä tilanne muutenkin. (RL 4:6§.)

Tilanteen voimankäyttöä arvioitaessa, yksi esimerkki hätävarjelusta on tilanne, jossa henkilö A kuulee, että henkilö B aikoo pahoinpidellä hänet. Henkilö A voi hätävarjelun perusteella lukita henkilö B:n miestenhuoneeseen. (Frände 2012, 145.) Tämän tyyppiset tilanteet on kuitenkin harkittava tarkkaan, sillä jos oikeuttamisperustetta lukitsemiselle ei ole, tulee kyseeseen hätävarjelun liioittelu (RL 4:4§). Ilman oikeuttamisperustetta mainittu tapaus voisi tarkoittaa vapaudenriistorikosta.

Henkilön poistaminen ja kiinniottaminen

Esimerkissä mieshenkilö kieltäytyy poistumasta sairaalasta ja jää sairaalan alueelle, vaikka lääkäri on todennut, että tahdonvastaisen hoidon kriteerit eivät täyty ja mieshenkilöä ei ole mahdollista hoitaa vapaaehtoisuuteen perustuen. Järjestyksenvalvojalla on oikeus poistaa henkilö toimialueeltaan, jos henkilö mm. vaarantaa turvallisuutta, esiintyy uhkaavasti, on väkivaltainen tai muulla käyttäytymisellään häiritsee järjestystä. (LYTP 3:42§). Esimerkissä mieshenkilöä on syytä epäillä laittomasta uhkauksesta, joka täyttää uhkaavan käyttäytymisen kriteerit. Lisäksi arvioidaan, että mieshenkilöä ei ole mahdollista

vapaaehtoisesti hoitaa sekä hän uhkaa vaaratilanteella aikoessaan mennä auton alle ja käyttäytymisellään häiritsee ympäristöä mm. hakkaamalla huonekaluja.

Jos mieshenkilö tekisi vastarintaa paikalta poistamisen suhteen, olisi järjestyksenvalvojalla lain mukaan toimivalta tarpeellisten voimakeinojen käyttämiseen suhteessa vastarinnan vaarallisuuteen (LYTP 3:48§). Tällöin kyse olisi rikoslaissa määrätyn järjestystä ylläpitävän henkilön vastustamisesta (17:6§).

Turvallisuustarkastus ja alueelta poistaminen

Esimerkissä poliisi kutsuttiin paikalle miehen väkivaltaisen ja uhkaavan käytöksen vuoksi ja mieshenkilö siirtyy poliisien saattamana osastolta toiselle. Tässä yhteydessä poliisit tarkastavat hänen taskunsa. Poliisien taskujen tarkastusoikeus perustuu poliisilain turvallisuustarkastuksen pykälään (PoL 2:12§), joka antaa poliisille oikeuden rajatuissa tilanteissa ja sen ollessa perusteltua työturvallisuuden tai virkatehtävän suorittamisen varmistamiseksi. Myös järjestyksenvalvojalla olisi oikeus suorittaa henkilölle turvallisuustarkastus metallinilmaisemisella tai muulla teknisellä laitteella henkilön ollessa tai pyrkiessä järjestyksenvalvojan toimialueelle, jos täytyy varmistua siitä, että henkilöllä ei ole hallussa esineitä tai aineita, jotka voivat aiheuttaa vaaran turvallisuudelle tai järjestykselle. (LYTP 3:46§).

Esimerkissä mieshenkilö kieltäytyy poistumasta sairaala-alueelta järjestyksenvalvojan kehotuksista huolimatta, joten järjestyksenvalvojalla, tai sairaalassa työskentelevillä terveydenhuollon ammattilaisilla, on mahdollisuus kutsua paikalle poliisi, joka voi poistaa miehen sairaalan alueelta julkisrauhan suojaamiseksi (PoL 2:5§). Lisäksi poliisi voi poistaa mieshenkilön paikalta rikoksilta ja häiriöiltä suojaamiseksi:

Poliisimiehellä on oikeus poistaa paikalta henkilö, jos hänen uhkaustensa tai muun käyttäytymisensä perusteella on perusteltua syytä olettaa tai hänen aikaisemman käyttäytymisensä perusteella on todennäköistä, että hän syyllistyisi henkeen, terveyteen, vapauteen, kotirauhaan tai omaisuuteen kohdistuvaan rikokseen taikka aiheuttaisi huomattavaa häiriötä tai välitöntä vaaraa yleiselle järjestykselle ja turvallisuudelle. (PoL 2:10§).

Saman pykälän nojalla, mieshenkilö olisi mahdollista ollut ottaa tarvittaessa kiinni, jos alueelta poistaminen ei olisi riittänyt ja paikalta poistaminen olisi arvioitu riittämättömäksi toimenpiteeksi rikoksen estämiselle. Esimerkin perusteella poliisilla olisi voinut olla oikeus poistaa mieshenkilön alueelta jo aiemmin, tai myöhemmin pyydettyä, jos mieshenkilö ei olisi järjestyksenvalvojan käskystä poistunut alueelta. Tarkoitus oli kuitenkin arvioida henkilön hoidon tarve, joka on lääkärin velvollisuus (LPAO 2:4§; Mtl 2luku; LTA 3:15§).

Mieshenkilö uhkaili ja käyttäytyi väkivaltaisesti, sekä mahdollisesti syyllistyi laittomaan uhkaukseen. Henkilökunnalla on oikeus tehdä tästä rikosilmoitus ja poliisilla velvollisuus vastaanottaa rikosilmoitus ja suorittaa esitutkinta (ETL 2011/805).

Hoitajien ja lääkärin osuus

Hoitajien ja lääkärin osuus esimerkissä perustuu lakiin terveydenhuollon ammattihenkilöistä ylläpitää ja edistää terveyttä, ehkäistä sairauksia, parantaa sairaita ja lievittää kärsimyksiä sekä ottaa huomioon säädökset potilaan oikeuksista (LTA 3:15§). Lain potilaan asemasta ja oikeuksista mukaan lääkärin ja hoitajan tulee hoitaa potilasta yhteisymmärryksessä hänen kanssaan, antaa laadukasta ja hyvää hoitoa sekä potilaan saada hoitoa (LPAO 2: 3§, 4§, 6§). Esimerkissä lääkäri on tehnyt arvion potilaan hoidosta, eikä perusteita mielenterveyslain mukaiselle, tahdosta riippumattomalle hoidolle ole, eikä vapaaehtoisuuteen perustuen hoitoa ole mahdollista toteuttaa yhteisymmärryksessä. Toisin sanoen, lääkärin ja hoitajan oikeudet tässä esimerkissä mieshenkilön väkivaltaisen käyttäytymisen osalta perustuvat perustuslakiin tai rikoslain hätävarjeluun, pakkotilaan sekä yleiseen kiinniotto-oikeuteen sekä rikosilmoituksen tekemiseen. Mielenterveyslaki antaa oikeuden kiinniottamiseen vain siinä tilanteessa, jossa potilas on määrätty tahdonvastaiseen hoitoon ja lääkäri on määrännyt potilaan liikkumisvapautta rajoitettavan eli perustellusti rajoittanut potilasta poistumasta sairaalan alueelta (Mtl 4a:22d).

4.2 Tapausesimerkki: ”Väkivaltainen potilas karkaa”

”Tahdosta riippumattomalla hoitopäätöksellä oleva potilas on lähtenyt hoitajan saattamana läheiseen kauppaan, joka sijaitsee sairaala-alueen ulkopuolella. Potilaalla on ollut lääkärin määräämä liikkumisvapauden rajoitus ja ulkoilu on ollut mahdollista vain hoitajan saattamana. Potilaalla on raskas väkivaltatausta ja joitakin vuosia aiemmin sairaalasta luvatta poistumisen yhteydessä oli paljastunut, että potilaalla on pakonomainen tarve murhata

henkilö, jonka kokee tehneen itselleen aiemmin väkivaltaa. Aiemman karkaamisen yhteydessä on selvinnyt, että potilas on murhaa suunnitelmallisesti valmistellut jo useamman vuoden, hankkien mm. tarvittavat välineet. Onnekkaiden sattumien vuoksi murha ei tuolloin onnistunut. Nyt potilas ollut parin vuoden ajan siinä määrin yhteistyössä, että saanut luvan kauppareissulle hoitajan saattamana. Potilas on tehnyt joitakin kauppareissuja saman hoitajan kanssa jo aiemmin ja nämä ovat menneet hyvin. Kauppareissuille on osallistunut myös muita potilaita.

Hieman ennen kauppaa, potilas on linja-autosta poistumisen yhteydessä lähtenyt juoksemaan läheiseen metsään ja lähes välittömästi kadonnut näkyvistä. Hoitaja on soittanut suoraan hätänumeroon, sillä tiedossa on ollut se, että potilas pyrkii toteuttamaan aiempaa suunnitelmaansa, ja saattaa myös suoraan pyrkiä suoraan uhrin luo, joka asuu samassa kaupungissa. Puhelussa hoitaja on kertonut asian kiireellisyyden ja pyytänyt poliisia ottamaan välittömästi yhteyttä. Tällä välin hoitaja on soittanut osastolle, josta käsin on tehty virka-apupyynnö poliisille. Hoitaja on myös pyytänyt etsimään mahdollisen uhrin nimen, jotta sen voi poliisille antaa. Poliisin soittaessa hoitajalle, hoitaja on kertonut potilaan aiemmasta suunnitelmasta ja siitä, että potilas edelleen samaa asiaa suunnittelee. Pikaisessa ratkaisussa hoitaja on arvioinut, että kyseessä on niin vakava rikos, että vaitiolovelvollisuuden voi murtaa ja henkirikoksen riski on todellinen. Poliisit ovat alkaneet etsimään potilasta välittömästi ja saatuaan virka-apupyynnön on yhteistyö tiivistynyt, tilanteen vakavuus on ollut selkeä.

Potilas on löytynyt n. viikon kuluttua sairaalan työntekijän nähtyä hänet pyöräilemässä moottorisahan kanssa ja ilmoitettua asiasta hätäkeskukseen. Jälkeenpäin on selvinnyt, että potilas on saanut sinä päivänä hankittua välineet henkirikokseen (moottorisaha, puukko sekä voimakastehoinen ilmakko), ja on ollut aikeissa suorittaa rikoksen seuraavana yönä. Poliisi on ottanut potilaan kiinni mutta luovuttanut hänet ambulanssihenkilökunnalle. Mukaan on laitettu potilaan hallussa olleet astalot mm. moottorisaha. Onneksi kuljetus on sujunut turvallisesti.” (Esimerkki 2)

Hoito tahdosta riippumatta ja virka-apupyynnö

Käsiteltävässä esimerkissä karannut miespotilas on määrätty tahdosta riippumattomaan hoitoon eli henkilö on sairaalassa tahtonsa vastaisesti (Mtl 2:8§). Poliisi on velvollinen

antamaan virka-apua tilanteessa, jossa tarkkailuun otettu tai hoitoon määrätty poistuu sairaalasta ilman lupaa ja virka-apupyynnön tekee virkasuhteinen lääkäri (Mtl 5:31§).

Yleinen kiinniotto-oikeus ja mielenterveyslain mukainen kiinniotto-oikeus

Esimerkissä lääkäri on määrännyt potilaalle mielenterveyslain mukaisen liikkumisvapauden rajoittamisen, joka oikeuttaa henkilökuntaa potilaan sairaala-alueelta poistumisen kieltämiseen tai poistumisen estämiseen, tarpeellisin, puolustettavin voimakeinoin. Laki määrää, että voimakeinoja arvioitaessa on huomioitava, miksi potilas on sairaalassa. Voimakeinojen puolustettavuuden arviossa keskeisesti huomioitavaa on potilaan sairaalassa olemisen syy ja omalle sekä muiden terveydelle ja turvallisuudelle aiheutuva vaara, jonka potilas poistumisellaan aiheuttaa. (Mtl 4a: 22d§.) Lain mukaan, hoitajalla on siis oikeus kieltää potilasta poistumasta sairaala-alueelta sekä mahdollisesti ottaa myös potilas kiinni.

Hoitajalla on tilanteessa myös pakkokeinolain mukainen oikeus ottaa potilas kiinni, vaikka potilas ei ole tilanteessa jäänyt verekseltä kiinni rikoksen valmistelusta. Hoitajan tulisi pystyä näyttämään, että potilas on valmistellut törkeää, henkeen tai terveyteen kohdistuvaa rikosta ja epäillä potilaan toteuttavan valmistelunsa. Epäilty törkeän rikoksen valmistelu on riittävä syy kiinniotto-oikeuteen. Tällöin potilaalla täytyisi rikoslain mukaan olla esimerkiksi yksityiskohtainen suunnitelma rikoksen toteuttamisesta tai olla hallussaan välineitä, jotka soveltuvat rikoksen toteuttamiseen (RL 21:6a§).

Yleisen kiinniotto-oikeuden mukaan:

jokainen saa ottaa kiinni verekseltä tai pakenemasta tavatun rikoksesta epäillyn, jos rikoksesta saattaa seurata vankeutta tai rikos on lievä pahoinpitely, näpistys, lievä kavallus-. Kiinniotettu on viipymättä luovutettava poliisimiehelle. (PKL 2:2§.)

Kuitenkaan se, että on joskus syyllistynyt rikokseen ei vastaa lain ”verekseltä” määritelmää, eikä myöskään epäily siitä, että saattaisi syyllistyä rikokseen (em. potilas saattaisi mennä kioskille ja ryöstää sen mutta asiasta ei ole näyttöä). Jos potilas otettaisiin pakkokeinolain yleisen kiinniotto-oikeuden nojalla kiinni ja henkilö tekisi vastarintaa tai pakenisi, olisi mahdollista käyttää välttämättömiä voimakeinoja, huomioiden rikoksen laatu, kiinniotettavan käyttäytyminen ja itse tilanne (PKL 2:4§).

Kaikissa tapauksissa, hoitajan käyttämiä voimakeinoja ja niiden puolustettavuutta, arvioidaan edelleen rikoslain 3 momentin mukaan.

Voimakeinoja käytettäessä saa turvautua vain sellaisiin tehtävän suorittamiseksi tarpeellisiin toimenpiteisiin, joita on pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavina, kun otetaan huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus sekä tilanne muutenkin. (RL 4: 6§.)

Tilanteessa potilasta on kuitenkin rajoitettu mielenterveyslain liikkumisvapauden rajoituksen mukaisesti. Tämä riittää hoitohenkilökunnan oikeudeksi estää poistaminen sekä käyttää estämisen poistumiseksi puolustettavia ja tarpeellisia voimakeinoja suhteessa kokonaistilanteeseen. (Mtl 4a:22d§).

Törkeän henkeen tai terveyteen kohdistuvan rikoksen valmistelu

Rikoksen tunnusmerkistön mukaan potilasta on esimerkin perusteella syytä epäillä henkeen ja terveyteen kohdistuvasta rikoksesta. Kuten aiemmin mainittu, törkeää henkeen tai terveyteen kohdistuvan rikoksen valmistelua on mm. tilanne, jossa henkilö laatii yksityiskohtaisen suunnitelman rikosnimikkeen mukaisesta rikoksesta. Tästä rangaistus on rikoslain mukaan enintään neljä vuotta vankeutta. (RL 21:6a§.)

Tapausesimerkissä potilas on ollut lopulta kateissa viikon, jonka aikana hän on hankkinut rikoksentekovälineistön. Tällöin täyttyy saman pykälän toinenkin kohta, jossa määrätään rikokseen käytettäväksi soveltuvien välineiden hallussapidosta. Törkeän henkeen tai terveyteen kohdistuvan rikoksen valmistelussa keskeistä on tarkoitustunnusmerkistön tähtyminen eli henkilö tekee laissa määritellyn rikoksen valmistelutoimen ja puhuu rikoksen toteuttamisesta. (RL 21:6a§.) Valmistelurikoksen täytyy olla konkreettinen mutta ei niinkään yksityiskohtainen. Valmisteltava teko voi olla esimerkiksi bensan ostaminen nimenomaa henkirikosta varten. (Frände ym. 2014, 245- 246.) Esimerkissä tulee ilmi, että potilas on hankkinut moottorisahan, puukon ja ilmakon sekä puhunut henkirikoksen toteuttamisesta.

Tapausesimerkissä huomioitavaa on, että rikoslaki määrää törkeän rikoksen ilmoittamatta jättämisestä (RL 15:10§). Kyseisen pykälän mukaan mm. hankkeilla oleva murha sekä tappo on ajoissa ilmoitettava viranomaiselle tai sille, jota vaara uhkaa. Ajoissa tarkoittaa myös sitä

tilannetta, kun rikos on vielä estettävissä. Jos törkeän rikoksen jättää ilmoittamatta ja rikos tai sen yritys tapahtuu, rangaistuksena on sakkoa tai vankeutta enintään kuusi kuukautta. Törkeitä rikoksia arvioitaessa tappo muuttuu murhaksi, kun se sisältää tunnusmerkistön mukaisen vakaan harkinnan (RL 21:2§). Tämän perusteella henkilökunnalla on oikeus ilmoittaa mahdollisesta rikoksesta poliisille ja poliisilla velvollisuus suorittaa tarvittavat toimenpiteet.

Salassapito

Laki potilaan asemasta ja oikeuksista määrää potilasasiakirjoihin sisältyvät tiedot salaisiksi ja se koskee terveydenhuollon ammattihenkilöitä sekä terveydenhuollon toimintayksikössä työskenteleviä henkilöitä (LPAO 4:13§). Kuitenkin samassa pykälässä todetaan että:

Terveydenhuollon ammattihenkilö tai muu terveydenhuollon toimintayksikössä työskentelevä taikka sen tehtäviä suorittava henkilö saa salassapitovelvollisuuden estämättä ilmoittaa poliisille henkeen tai terveyteen kohdistuvan uhkan arviointia ja uhkaavan teon estämistä varten välttämättömät tiedot, jos henkilö tämän lain mukaisia tehtäviä hoitaessaan on saanut tietoja olosuhteista, joiden perusteella hänellä on syytä epäillä jonkun olevan vaarassa joutua väkivallan kohteeksi.

Lisäksi asiaa voi tarkastella perustuslain näkökulmasta, vaikka erityissäädös on aina oikeusongelman ensisijainen lähde. Erityissäädöksen ensisijaisuudella tarkoitetaan sitä, että esimerkiksi rikoslaki on aina ensisijainen laki tulkittaessa rikosta. Se ei kuitenkaan voi olla ristiriidassa perustuslain kanssa. (Jyränki 1997, 78.) Tästä voi seurata pakkotilateon arvovertailu.

Pakkotilana tehdyn teon yhteydessä tapahtuu arvovertailua, jonka pääperiaate on selvästi pienemmän arvon uhraaminen. Frände (2012, 162) viittaa tällä rikoslakiin, jonka rangaistusasteikosta on luettavissa, että henki ja terveys on vahvimmin suojeltu etu. On siis mahdollista asettaa arvovertailun kohteeksi ihmisen henki ja salassapitovelvollisuus ja ajatella, että salassapitovelvollisuus ei voi mennä toisen henkilön elämän ja koskemattomuuden edelle. Fränden (2012, 162) ajatusta perustellen: murhasta rangaistuksena on elinkautista vankeutta, törkeästä henkeen tai terveyteen kohdistuvan rikoksen valmistelusta enintään neljä vuotta vankeutta ja salassapitorikoksesta sakkoa tai

vankeutta enintään yksi vuosi (RL 21:2§, 21:6a§, 38:1§). Tämän perusteella henkilökunnalla on oikeus rikkoa laissa määrättyä salassapitoa.

Laki tarkoittaa terveydenhuollon ammattihenkilöiden salassapitosäädöstä oikeudenkäymiskaaressa. Sen mukaan lääkäriä tai muuta terveydenhuollon ammattihenkilöä koskee todistamiskielto terveydentilaan liittyvien arkaluonteisten tietojen osalta. Tämä ei päde, jos salassapidon kohteena olevan henkilön antaessa todistamiseen luvan. Tästä voidaan poiketa erityisin määräyksin tilanteessa, jossa henkilö on epäillyn rikoksen asianomistajana tai epäillään ylitörkeää rikosta (OK 17:1§, 14§, RL 15:10§). Lisäksi, jos terveydenhuollon tietoon tulee suunnitteilla oleva vakava rikos, on henkilökunnalla velvollisuus rikoslain nojalla ilmoittaa tästä poliisille (RL 15:10§). Lastensuojelulaki puolestaan velvoittaa terveydenhuoltoa ja poliisia, tai heidän palveluksessaan olevia henkilöitä, ilmoittamaan sosiaalihuollon vastaavalle toimielimelle, jos lapsen hoito, huolenpito, olosuhteet tai oma käyttäytyminen vaarantavat lapsen kehitystä tai terveyttä (Lastensuojelulaki 5:25§ 13.4.2007/417).

Poliisin osuudesta

Poliisin velvollisuus tapahtumissa on antaa virka-apua mielenterveyslain (5:31§) ja poliisilain (9:1§) perusteella. Mielenterveyslaki toteaa virka-avun antamisen poliisin velvollisuudeksi, jos virkasuhteinen lääkäri katsoo, että siihen tarvitaan ammattikoulutuksen saaneen saattajan lisäksi muukin saattaja perustuen mm. potilaan väkivaltaisuuteen. Poliisilaki toteaa, että poliisin tulee antaa virka-apua myös:

Laissa säädetyn valvontavelvollisuuden toteuttamiseksi, jos virka-apua pyytävää viranomaista estetään suorittamasta virkatehtäviään (PolL 9:1§).

Tämän lisäksi poliisimiehellä on oikeus ottaa tilapäisesti haltuun vaaralliset esineet, jos perustellusti epäillään, että henkilö voi ikänsä, päihtymyksen, mielentilan tai muiden olosuhteiden perusteella aiheuttaa niillä välitöntä vaaraa yleiselle järjestykselle ja turvallisuudelle (PolL 2:14§). Jos epäilystä rikoksesta on ilmoitettu poliisille, on poliisilla myös oikeus ottaa kyseiseen rikokseen liittyvä rikoksentekovälineistö haltuun ja käyttää sitä todisteena rikosasiassa. Rikoksentekovälineet voidaan edelleen tuomita menetetyksi valtiolle (RL 10:4§, 5§).

Pakkokeinolaki puolestaan määrää takavarikoimisen edellytykseksi mahdollisuuden käyttää esinettä tai omaisuutta rikosasiassa (PKL 7:1§). Annetussa esimerkissä potilasta on syytä epäillä henkeen ja terveyteen kohdistuvasta rikoksesta sekä järjestyslain nojalla toisen vahingoittamiseen soveltuvien esineiden ja aineiden hallussapidosta (JL 3:10§). Poliisilla on poliisilain nojalla oikeus saada tietoja rikoksen estämiseksi sekä tehtävään kuuluvien tarpeellisten toimien suorittamiseksi (PoL 4:2§- 3§). Näiden lisäksi poliisin tehtävä on vastaanottaa rikosilmoitus törkeästä henkeen tai terveyteen kohdistuvan rikoksen valmistelusta ja käsitellä sitä esitutkintalain mukaisesti.

4.3 Tapausesimerkki: ”Alaikäinen potilas ulkoilee”

”Kaksi tahdosta riippumattomalla hoitopäätöksellä hoidossa olevaa alaikäistä potilasta on ollut ulkoilemassa hoitajan kanssa. Toinen potilaista on lähtenyt hoitajan välittömästä hallinnasta poistuen sairaala-alueelta kohden vilkkaasti liikennöityä tietä. Potilas on ollut osastohoidon aikana itsetuhoinen. Kaksi Järjestyksen valvojaa on lähtenyt etsimään potilasta ja havainneet hänet. Potilaan havaittua järjestyksenvalvojat, potilas on lähtenyt juoksemaan kohti moottoritietä. Toinen järjestyksenvalvojista on juossut potilaan kiinni ja myös toinen on tullut paikalle avustamaan. Potilas on rimpuillut voimakkaasti ja pyrkinyt koko ajan irti otteesta. Järjestyksenvalvojat ovat soittaneet osastolle ja ilmoittaneet potilaan olevan hallinnassa sekä pyytäneet apua potilaan saattamiseksi takaisin osastolle. Tässä kohtaan potilas on ollut todella aggressiivinen ja potkinut järjestyksenvalvojia jalkoihin sekä yrittänyt muutoinkin heitä vahingoittaa. Paikalle on saapunut potilaan omahoitaja, joka on koittanut potilasta tuloksetta puhuttaa, ja saada potilaan yhteistyössä kävelemään takaisin osastolle. Potilas on yrittänyt riuhtoa itsensä irti kiinnipitävien henkilöiden otteesta ja potkinut kaikkia ympärillään olevia. Tämän myötä järjestyksenvalvojat ovat joutuneet ottamaan potilaan jalat hallintaan. Potilasta on pidetty kiinni ja tilannetta on rauhoitettu. Tilanteessa on soitettu 112 ja pyydetty kuljetusapua, jotta potilas saataisiin siirrettyä osastolle. Hetken kuluttua poliisi on soittanut ja kertonut että vapaita partioita ei ole, menee ainakin tunti, ennen kuin partio pääsee paikalle. Poliisin kanssa on sovittu, että potilaan siirtoa koitetaan henkilökunnan toimesta, ja mikäli tilanne hankaloituu entisestään, yritetään partiota uudelleen paikalle.

Potilas on rauhoittunut ja potilaan kuljetusta on yritetty uudestaan kohti nuoriso-osastoa, mutta otetta kevennettäessä, potilas on aloittanut välittömästi voimakkaan vastarinnan lyömällä ja potkimalla, aiheuttaen vaaraa sekä hoitajille että järjestyksenvalvojille. Osa

henkilökunnasta on saanut tilanteessa vammoja. Potilasta on pidetty kiinni maassa. Paikalle on saatu kuusi hoitajaa lisää, jolloin potilas suostunut kiinnipidettynä kävelemään takaisin osastolle. Yhteistyö on kestänyt vain hetken, jonka jälkeen potilas on mennyt jalattomaksi ja suostunut jatkamaan matkaa itse kävellen vain, jos hänestä ei pidetä kiinni. Potilaasta on päästetty irti ja potilas seisonut hetken aikaa paikallaan, kunnes yhtäkkiä pinkaissut juoksuun ja poispäin sairaalasta. Koska potilaan ympärillä on ollut runsaasti hoitajia, ehti potilas juosta n. 5m, kunnes hoitaja on saanut potilaan kiinni ja vienyt tämän maahan. Potilas on kannettu pois autotieltä. Potilas on ollut täydessä oppositiossa, eli tehnyt vastarintaa ja vastustanut tilanteessa toimimista. Potilas on kieltäytynyt kävelemästä ja rimpuillut kovasti. Potilasta on kannettu n. 500m, jonka jälkeen potilas on pyytänyt saada kävellä. Potilas on kävellyt osastolle kahden hoitajan kiinnipitämänä. Osastolla kiinnipidot on purettu hetkellisesti, mutta potilas on aloittanut riehumisen uudelleen ja potilas on jouduttu laittamaan lepositeisiin lääkärin määräyksestä. Järjestyksenvalvojat ovat turvanneet henkilökuntaa toimenpiteessä.” (Esimerkki 3)

Tahdosta riippumaton hoito

Alaikäisen tahdosta riippumattomasta hoitopäätöksestä määrätään mielenterveyslaissa kuten aikuisenkin tahdosta riippumattomasta hoidosta. Poikkeuksena on, että alaikäisen hoitoon määräämisen edellytykseksi riittää kuitenkin vakava mielenterveydenhäiriö ja se, että hoitamattomuus mm. olennaisesti vaarantaisi hänen tai muiden terveyden ja turvallisuuden (Mtl 2:8§). Lisäksi tahdosta riippumattomaan hoitoprosessiin liittyy mm. huoltajan tai muun hoidosta ja kasvatuksesta vastaavan tahon kuulemista ja päätös on välittömästi hallinto-oikeudelle alisteinen. (Mtl 2:11§.)

Keskeistä tahdosta riippumattomassa hoidossa on lain määräys hoitaa potilasta psykiatrisessa sairaalahoidossa tahtomattaan (Mtl 2:8§) eli potilasta voi pitää sairaalassa hoidossa hänen psyykkisen sairauden hoitoa varten, vaikka hän ei sitä itse haluaisi. Hoidon tulee kuitenkin tapahtua yhteisymmärryksessä aina kun mahdollista (4:22b§). Esimerkin lopussa potilas leposide-eristettiin lääkärin päätöksellä, joka tarkoittaa potilaan erityistä rajoittamista sitomisella. Lääkärillä on virkasuhteisena oikeus toteuttaa mielenterveyslakia sen määräämällä tavalla.

Ulkoilusta karkaamisen osalta potilaaseen pätevät mielenterveyslain mukaiset potilaan perusoikeuksien rajoittamiset, kuten mielenterveyslain 4a luku määrää. Jos potilaan

liikkumisenvapautta ei ole rajoitettu, potilaalla on lain mukaan oikeus poistua sairaalan alueelta tai hoitoyksikön tiloista (Mtl 22d§) joka voi olla ristiriidassa potilaan kehitykseen ja kykyyn huolehtia itsestä. Lain näkökulmasta kyseessä voi olla jopa rikoslain laiminlyöntirikos (RL 3: 3§). Muun muassa Nurmimäki (2014, 130) ja Frände ym. (2014 261, 273) käsittelevät tapausta, jossa opettaja oli oppilaiden kanssa uimahallissa ja yksi oppilasta hukkui. Opettaja tuomittiin kuolemantuottamuksesta, sillä katsottiin, että opettajan olisi tullut kyetä huolehtimaan kaikista oppilaista yhtä lailla, eikä muiden ihmisten paikalle tuleminen poistanut opettajan vastuuta (KKO 1975 II 1).

Edeltävä esimerkki on vuodelta 1975 mutta laiminlyöntirikoksessa edelleen arvioidaan seuraussuhteita ja sitä, onko henkilö havainnut tai olisiko henkilö voinut havaita negatiivisen tapahtumakulun (Nurmimäki 2014, 127). Käsiteltävässä esimerkissä perimmäinen kysymys lienee henkilökunnalle asetetuista velvollisuuksista ja niiden suhteesta potilaan oikeuksiin. Tapausesimerkissä voisi kuitenkin katsoa, että alaikäisen kohdalla puuttumisen velvollisuus on vahva, etenkin itsetuhokäyttämisen vuoksi.

Alaikäisen potilaan kiinniottaminen

Esimerkissä alaikäinen potilas poistuu kohti vilkkaasti liikennöityä autotietä, mahdollisesti itsetuhotarkoituksessa. Järjestyksenvalvojien kiinniotto-oikeudesta on määrätty:

Jos paikalta poistaminen on ilmeisesti riittämätön toimenpide eikä häiriötä tai vaaraa voida muutoin poistaa, järjestyksenvalvojalla on oikeus ottaa henkilö kiinni, jos kiinniottaminen on välttämätöntä muille henkilöille tai omaisuudelle aiheutuvan vakavan vaaran torjumiseksi. Kiinniotettu on viipymättä luovutettava poliisin haltuun. (LYTP 3:42§.)

Järjestyksenvalvojia koskee myös määräys sivullisten ja ympäristön turvaamisesta, joka määrää, että järjestyksenvalvojien tulee valvoa, että *tilaisuudesta* ei aiheudu esimerkiksi vaaraa liikenteelle tai sivullisille (LYTP 3:32§). Epäselvää on, miltä osin tämä koskee sairaalan toimintaa.

Esimerkissä järjestyksenvalvojat ottavat kiinni autotielle suuntaavaan alaikäisen potilaan sairaala-alueen ulkopuolelta. Kun asiaa tarkastelleen lain yksityisistä turvallisuuspalveluista näkökulmasta, ollaan harmaalla alueella. Laki määrää järjestyksenvalvojan tehtävät omalle

toimialueelleen, joka ilmeisesti tässä tapauksessa käsittää sairaalan alueen. Toisaalta, toimialueen voidaan määrätä sisältävän myös alueelle johtavat tiealueet ja alueen välittömän läheisyyden (LYTP 3:26§). Käsiteltävä esimerkki itsessään ei anna selkeää vastausta järjestyksenvalvojille määrättyyn toimialueeseen. Järjestyksenvalvojien määräys valvoa myös sitä, että vaaraa ei aiheudu liikenteelle tai sivullisille, liikkuu esimerkissä myös harmaalla alueella järjestyksenvalvojien toimialueen ja kiinniottamisen oikeuden näkökulmasta, eikä anna siihen suoraa oikeutusta tähän tilanteeseen liittyen. Tulkinta järjestyksenvalvojien oikeudesta ei ole yksiselitteistä.

Yksi näkökulma asiaan voi kuitenkin olla rikoslaki; mikä rikos toteutuisi, jos alaikäinen potilas pääsisi, tai pääsi, *vilkkaasti liikennöidylle tielle*? Esimerkiksi tieliikennelaki (3.4.1981/267) määrää, että tienkäyttäjän yleisiin velvollisuuksiin kuuluu olla tarpeettomasti häiritsemättä tai estämättä liikennettä (TLL 1:3§). Rikoslain mukaan huomattava liikenteen häirintä johtaa sakkoon tai vankeuteen korkeintaan kuuden kuukauden ajaksi (RL 23: 11a§). Toisaalta, jo esimerkissä 2. on käsitelty perustuslain näkökulmaa alempiin säädöksiin sekä arvovertailua. Tämä voi olla myös yksi näkökulma tämän esimerkin tapaukseen, jos laki ei anna tilanteeseen selkeää vastausta.

Esimerkissä ei tullut esille, onko potilaalla virkasuhteisen lääkärin määräämää liikkumisen vapauden rajoittaminen voimassa. Jos potilaalla sellainen on, niin hoitajien oikeus estää potilaan poistuminen on sama, kuin 1. esimerkissä todettu (Mtl 4a:22d§). Jos liikkumisenvapauden rajoitus ei ole voimassa, niin on tulkittavissa, että mielenterveyslain nojalla hoitajilla ei ole oikeutta estää potilaan poistumista. Rikoslain pakkotilasta puolestaan määrätään seuraavasti:

Muun kuin edellä 4 §:ssä tarkoitetun, oikeudellisesti suojattua etua uhkaavan välittömän ja pakottavan vaaran torjumiseksi tarpeellinen teko on pakkotilatekona sallittu, jos teko on kokonaisuutena arvioiden puolustettava, kun otetaan huomioon pelastettavan edun ja teolla aiheutetun vahingon ja haitan laatu ja suuruus, vaaran alkuperä sekä muut olosuhteet. Jos oikeudellisesti suojatun edun pelastamiseksi tehtyä tekoa ei ole 1 momentin perusteella pidettävä sallittuna, tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa, jos tekijältä ei kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon pelastettavan edun tärkeys, tilanteen yllätyksellisyys ja pakottavuus sekä muut seikat. (RL 4: 5§.)

Kuten aiemmin todettua, mm. Frände (2012, 162) on todennut henkeä ja terveyttä uhkaavat tilat vahvasti suojelluiksi. Huomioitavaa kuitenkin on, että rikoslaissa ei ole kriminalisoitu itsensä satuttamista tai itsemurhaa. Pakkotilapykälä voi silti antaa oikeuden puuttua mahdolliseen itsemurhan yrittämiseen, sillä ihmisen henki on vahvasti oikeudellisesti suojattu etu. Tilanne on arvioitava kokonaisuutena. Mielenterveyslain mukaan potilaan perusoikeuksiin voidaan puuttua hoidolla tahdosta riippumatta, tilanteessa, jossa alaikäinen potilas vakavasti vaarantaa oman terveytensä tai turvallisuutensa (Mtl 2: 8§). Vaarantaako potilas siis oman henkensä ja turvallisuutensa juoksemalla moottoritiele? Tästä näkökulmasta, kyseeseen voi tulla pakkotilassa toimiminen.

Tilanteesta riippuen, moottoritielellä juokseminen voi vaarantaa myös toisten hengen ja terveyden. Tämä on hyvä ottaa kokonaistilanteen arvioinnissa huomioon. On kuitenkin huomattava, että *potilaan juostessa moottoritietä kohti*, voi olla verrattavissa tilanteeseen, jossa henkilö tulevaisuudessa *mahdollisesti pahoinpitelee* toisen henkilön. Mahdollisuus yksinään ei riitä pakkotilassa toimimiseen (Frände 2012, 157). Keskeinen pakkotilassa ja hätävarjelussa toimimiseen sisällytetty käsite on *vaara*, joka rikosoikeudessa tarkoittaa konkreettisen vaaran lisäksi tietyn seurauksen todennäköisyyttä (Frände, 2012 159). Tapausesimerkki kokonaisuutena antaa kuvan, jossa negatiiviset seuraukset ovat vahvasti läsnä. Tämän puolesta voisi ajatella, että henkilökunnan pakkotilassa toimiminen on oikeutettua. Laiminlyöntirikoksen näkökulmasta jopa mahdollisesti velvoitettua.

Joka tapauksessa, esimerkin alkutilanteessa karanteenin alaikäisen potilaan kiinniottaminen ei ole yksiselitteistä ja selkeää. Lain näkökulmasta potilaan karkaamisen estäminen on selkeää, jos potilaalla on mielenterveyslain mukainen liikkumisvapauden rajoitus (Mtl 4a:22d§). Silloin laki yksiselitteisesti toteaa hoitajilla olevan oikeuden estää potilaan poistuminen. Järjestyksenvalvojien osalta tilanne ei ole silloinkaan selkeä, mutta jos järjestyksenvalvojat ovat tietoisia kokonaistilanteesta, ja tietävät toimivansa pakkotilan nojalla, toiminta voi olla määrätyissä tilanteissa mahdollista.

Oikeuttamisperusteiden lisäksi tilannetta voidaan tarkastella anteeksiantoperusteiden pohjalta. Hätävarjelupykälässä säädetään tekijän olevan rangaistusvastuusta vapaa, jos olosuhteiden perusteella tekijältä ei olisi voinut odottaa muunlaista toimintaa (RL 4:4§). Kyse on ns. anteeksiannosta ja anteeksiantoperusteesta, teko on oikeudenvastainen, mutta ei moitittava. Tekijää ei anteeksiannettaessa todeta syylliseksi.

Pahoinpitely ja siihen liittyvä kiinniotto-oikeus

Esimerkissä potilaan kuvattiin useaan kertaan potkineen, lyöneen, olleen aggressiivinen ja yrittäneen vahingoittaa järjestyksenvalvojia ja/tai hoitajia. Kuvauksen perusteella potilasta on syytä epäillä pahoinpitelystä. Törkeän pahoinpitelyn tunnusmerkistö puolestaan täyttyy muun muassa, jos toiselle aiheutuu vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila, rikos on erityisen raaka tai julma tai siinä käytetään ampuma- tai teräasetta tai muuta välinettä, joka voidaan rinnastaa edellä mainittuihin (RL 21:6§). Pahoinpitely on puolestaan lievä, jos pahoinpitely on vähäistä huomioiden mm. väkivallan ja terveyden vahingoittamisen vähäisyyden.

Huomioitava asia epäillyssä rikoksessa on potilaan ikä, joka määrää sen onko potilas lähtökohtaisesti rikosoikeudellisessa vastuussa tekemästään rikoksesta. Myös syyntakeettomuus voi tulla kyseeseen, jos syyntakeettomuuden kriteerit täyttyvät. Näitä on käsitelty jo aiemmin, ja ne pätevät myös sellaisenaan tähän esimerkkiin.

Epäillyn pahoinpitelyn myötä, tilanne muuttuu lain näkökulmasta varsin oleellisin osin, kun tarkastellaan kiinniottamista. Järjestyksenvalvojien kiinniotto-oikeudessa säädetään, että muille henkilöille aiheutuvan vakavan vaaran torjumiseksi henkilö saadaan ottaa kiinni (LYTP 3: 42§), tämän lisäksi järjestyksenvalvojilla on oikeus ottaa kiinni rikoksesta epäilty verekseltä, kuten aiemmissa esimerkeissä on todettu. Järjestyksenvalvojat voivat lain yksityisistä turvallisuuspalveluista antaman oikeuden mukaan turvata ympäristöä ja sivullisia (LYTP 3: 32§). Myös hoitajilla on oikeus pakkokeinolain mukaiseen yleiseen kiinniotto-oikeuteen, jota myös käsiteltiin esimerkissä 2. Hoitajilla on lisäksi oikeus rikoslain mukaiseen hätävarjeluun *aloitetussa tai välittömästi uhkaavassa oikeudettomassa hyökkäyksessä*, jos se on puolustustekona tarpeellinen (RL 3:4§).

Järjestystä ylläpitävän henkilön vastustaminen ja virkamiehen vastustaminen

Rikoslaki on kriminalisoinut niin järjestystä ylläpitävän henkilön vastustamisen kuin virkamiehen väkivaltaisen vastustamisen (RL 17:6§, 16:1§). Järjestystä ylläpitävän henkilön vastustamisella tarkoitetaan tilannetta, jossa henkilö estää tai yrittää estää järjestystä ylläpitävän henkilön tehtäviä tai tilannetta, jossa henkilö käyttää tai uhkaa väkivallalla järjestystä ylläpitävää henkilöä. Laki määrää järjestystä ylläpitävän henkilön tarkoittamaan mm. vartijaa ja järjestyksenvalvojaa. Tapausesimerkissä alaikäistä ulkoilevaa potilasta on

syytä epäillä tämän pykälän mukaisesta rikoksesta, tilanteessa, jossa potilas kohdistaa väkivaltaa järjestyksenvalvojiin.

Virkamiehellä puolestaan tarkoitetaan lain kunnallisesta viranhaltijasta mukaista viranhaltijaa tai valtion virkamieslain mukaista virkasuhdetta (LKV 11.4.2003/304 1, VVL 19.8.1194/750 1). Kuntalaki puolestaan määrää kyseessä olevan työsuhde, jos tehtäviin ei kuulu julkisen vallan käyttöä (KL 10.4.2015/410 11:89§.) Rikoslaisissa on erikseen kriminalisoitu virkamiehen väkivaltainen vastustaminen mm. tilanteissa, joissa henkilö käyttää, tai uhkaa väkivallalla virkatoimessa olevaa henkilöä (RL 16:1§).

Käsiteltävässä esimerkissä potilaan kohdistuessa hoitajiin väkivaltaa, keskeinen kysymys on, ovatko hoitajat virka- vai työsuhteisia. Jos hoitajat ovat työsuhteisia, ei virkamiehen väkivaltaisen vastustamisen pykälää voida soveltaa. Jos esimerkissä hoitajan paikalla olisi lääkäri, on kyseinen pykälä häneen sovellettavissa. Mielenterveyslaki tai laki terveydenhuollon ammattihenkilöistä ei ota kantaa hoitajien virkasuhteisiin tehtäviin, joten siltä osin tulkittavissa on, että hoitajat ovat lain näkökulmasta työsuhteisia. Perustuslaki toteaa julkisen vallan käytön edellyttävän aina lain oikeutusta. Näin ollen hoitajien kohdalta kyse ei ole lähtökohtaisesti virkamiehen väkivaltaisesta vastustamisesta. Joskin kysymyksiä herättää se, onko hoitaja rinnastettavissa rikoslain (16:1§) mukaan virkamieheen, jos hän suorittaa virkamiehen, eli lääkärin, pyynnöstä julkisen vallan käytön toimea. Tulisiko tällöin lääkäriltä olla selkeä määräys suoritettavasta toimesta ja minkä muotoisena? Entä jos potilaalla olisi lääkärin määräämä mielenterveyslain mukainen liikkumisvapauden rajoittaminen, sovellettaisiinko hoitajiin automaattisesti lakia virkamiehen väkivaltaisesta vastustamisesta?

Poliisin osuus

Poliisilaki toteaa poliisin tehtävien hoidosta ja niiden tärkeysjärjestyksestä että, jos olosuhteet vaativat, on tehtävät asetettava tärkeysjärjestykseen (PoL 1:6§). Esimerkistä ei luonnollisesti selviä muuta syytä kuin, että vapaita partioita ei ollut saatavilla (PoL 7). Poliisin tehtäväksi tällöin jää kirjata pahoinpitelystä rikosilmoitus, sekä suorittaa esitutkintalainmukainen esitutkinta (ETL 3).

Alaikäisen potilaan asemasta

Alaikäisen kohdalla on muistettava että, vaikka laki holhoustoimesta määrää alle 18-vuotiaan henkilön alaikäisenä vajaavaltaiseksi (Laki holhoustoimesta 1.4.1999/42 1:2§), se koskee taloudellisia etuja ja oikeuksia (LH 1:1§). Suomessa alle 18-vuotiaalle henkilölle on määrätty tiettyjä laillisia oikeuksia sekä velvollisuuksia, kuten rikosoikeudellinen vastuu, joka alkaa 15-vuotta täytettyä. Tällöin henkilön on oltava syyntakeinen. (RL 3:4§.) Myös laki potilaan asemasta ja oikeuksista koskee alaikäistä potilasta ja tietyiltä osin ko. laki määrää alaikäisen kohdalla tarkennuksia alaikäisen potilaan asemaan, toimivaltaan sekä tiedonsaantioikeuteen (LPAO 2:7§, 2:9§).

5 POHDINTA

Aloitin opinnäytetyöprosessin keväällä 2018. Opinnäytetyön prosessin aikana eteeni tuli huomattavan paljon oikeudellisen tiedon lisätarvetta työhön liittyvistä laeista ja asetuksista, sillä käsittelemäni aihe sisältää runsaasti lakitietoa, jotka eivät koske suoranaisesti poliisin työtä, tai ole ominainen osa poliisin rikosoikeuden tai rikosprosessin osa-alueiden hallintaa. Soveltaminen ja lakien tulkinta onnistui kuitenkin aiheen laajuudesta huolimatta kokonaisuutena kohtuullisen hyvin. On muistettava, että oikeudellinen arvio perustuu aina kokonaisarvioon, jossa ratkaisijan roolissa on tuomioistuimien. Tämä opinnäytetyö ei ole kaiken kattava vastaus siihen mikä on lain näkökulmasta aina tietyssä tilanteessa oikeaa tai väärää toimintaa, vaikka selkeitäkin tilanteita on.

5.1 Haastattelut ja esimerkkitapaukset

Opinnäytetyössä esitetyt esimerkkitapaukset antavat hyvän kuvan siitä, millaisia väkivaltatilanteita psykiatrisen sairaalan henkilökunta ja sen turvahenkilöstö kohtaavat ja mikä on tilanteissa poliisin osuus. Opinnäytetyön esimerkkitapauksissa on otettu kantaa ammattiryhmien oikeuksiin ja velvollisuuksiin käytännön tilanteissa. Yllättävän suuri merkitys oli rikoslaille, jonka ei tulisi olla ensisijainen terveydenhuollon toimintaa ohjaava laki.

Opinnäytetyön haastatteluiden kautta aukesi näkemys, kuinka eri ammattiryhmien edustajat ymmärtävät työhönsä liittyvät, ja lakiin perustuvat oikeudet ja velvollisuudet. Vastauksissa näkyy osittain myös se, ymmärretäänkö oikeudet ja velvollisuudet oikein. Eri ammattiryhmien haastatteluissa esille tuli, kuinka potilaisiin liittyvät väkivaltatilanteet koettiin paikoitellen eri tavoin. Lait samassa tilanteessa saatettiin kokea riittäviksi tai kokea laki tietyiltä osin puutteelliseksi tai kokonaan puutteelliseksi. Tästä on huomioitava, että eri ammattiryhmät toimivat erilaisissa ydintehtävissä ja tätä toimintaa voivat säädellä erilaiset lait.

Toisaalta käsitykset lain mukaisista oikeuksista ja velvollisuuksista saattoivat perustua osittain olettamuksiin. Vaikka eri ammattiryhmien välinen yhteistyö koettiin hyväksi, ei aina tiedetty, mikä kunkin ammattiryhmän toimivalta kussakin tilanteessa on. Tämä saattoi johtaa

väärinymmärryksiin sekä erheellisiin olettamuksiin toiminnasta. ”Harmaalla alueella” toimiminen oli tunnistettu ja tunnustettu ilmiö, joka voi osittain syntyä epätietoisuudesta, osin riittämättömistä laeista. Epäselvät tilanteet aiheuttavat myös tulkintaristiriitoja. Näihin ei välttämättä ole olemassa suoraa, yksiselitteistä vastausta. Osa vastauksista kuitenkin osoitti, kuinka lakia ei aina tulkita oikein, vaikka se olisi varsin yksiselitteinen. Aina laki ei myöskään ole riittävä tilanteiden hallintaan ja vaikuttaa siltä, että toiminnan rajoja venytetään turvallisuuden nimissä.

Haastatteluissa esiintyvistä uskomuksista henkilökunnan turvahälyttimen käyttämisen osalta olisi hyvä muistaa, että poliisin näkökulmasta hälytintjärjestelmän käyttäminen ei vaikuta epäiltyyn rikokseen, eikä rikosasian korvausvelvollisuudessa tunneta korvausvelvollisuutta lieventävänä seikkana henkilöhälyttimen käyttämättömyyttä.

Pohdintaa ja keskustelua opinnäytetyön prosessin aikana herätti pykälä virkamiehen väkivaltaisesta vastustamisesta. Rikoslaki (16:1§) kriminalisoi tilanteet, joissa virkamies toimii virkatehtävässä ja häneen kohdistetaan väkivaltaa tai sen uhkaa. Lisäksi rikoslaki tarkentaa:

Virkamiehen väkivaltaisesta vastustamisesta tuomitaan myös se, joka menettelee 1 momentissa mainitulla tavalla sitä kohtaan, joka virkamiehen pyynnöstä tai suostumuksella avustaa virkamiestä julkisen vallan käyttöä sisältävässä virkatoimessa (RL 16:1§).

On siis mahdollista, että virkasuhteisen lääkärin määrätessä hoitajaa suorittamaan potilaaseen kohdistuvan rajoitustehtävän, ja tämän työtehtävän aikana potilas käyttää tai uhkaa hoitajaa väkivallalla, voidaan virkamiehen väkivaltaisen vastustamisen pykälää soveltaa hoitajaan. Tilanteesta ei käsitykseni mukaan ole kuitenkaan ennakkotapauksia ja tätä mahdollisuutta pohtiessa esitettiin myös näkemys, kuinka lääkärin täytyisi tehtävään määrätessä mainita hoitajalle mahdollinen väkivallan riski.

Huomioitavaa on, että väkivaltatilanteet sairaalassa ovat aina poikkeustilanteita. Esille tuli tilanteita, jotka perustuivat puhtaasti oikeuttamisperusteella toimimiseen, mutta toisaalta myös vaativat puuttumista ja toimintaa. Näiden perusteella tarpeelliseksi voisi osoittautua tutkimus siitä, kuinka yleistä oikeuttamisperusteella toimiminen on ja millaisissa tilanteissa sitä tarkalleen ottaen ilmenee. Tämän opinnäytetyön haastattelut antoivat suuntaa etenkin turvaamistehtävissä liittyviin ilmiöihin, mutta myös potilastyössä ilmeneviin väkivaltatilanteiden hallinnan haasteisiin.

Terveysthuollon ja poliisin yhteistyössä on molemmilla ammattiryhmillä ongelmakohtia. Tästä esimerkkinä terveydenhuollon salassapitovelvollisuus suhteessa poliisin tehtävään selvittää tietoja. Eriäviä käsityksiä oli virka-avusta, sen saamisesta sekä antamisesta. Myös poliisin ja terveydenhuollon näkemykset saattoivat olla eriäviä henkilön hoidon tarpeen osalta tai siitä, mihin esimerkiksi päihtynyt potilas tai henkilö kuuluu. Positiivista haastatteluissa oli huomata, kuinka yhteistyötä kuvattiin jokaisessa ammattiryhmässä kuitenkin hyväksi. ”*Apua saa aina*” (Haastattelut 2018).

5.2 Väkivaltaan kouluttautuminen

Psykiatrisessa sairaalassa henkilökunta kouluttautuu kohtaamaan väkivaltaa MAPA-koulutuksen keinoin. Koulutus pitää sisällään terveydenhuoltohenkilöstön kouluttautumista haasteellisen käytöksen ennaltaehkäisyyn ja hallintaan. Se on tarkoitettu haastavien ja aggressiivisten henkilöiden kohtaamiseen hoitotyön arvojen pohjalta. Koulutus tunnetaan MAPA:na, joka on lyhenne englanninkielisen lauseesta ”Management of Actual or Potential Aggression”. Koulutuksen periaatteiksi mainitaan turvallisuus ja kivuttomuus, menetelmä painottaa ennaltaehkäisyyn. Perusteissa opiskellaan mm. työpaikkaväkivaltaa, erilaista viestintää ja henkilöstön sekä potilasturvallisuuden periaatteita. Vaativien asiakastilanteiden osioissa opitaan mm. rajoittamista eettisten periaatteiden mukaisesti, itsemääräämisoikeutta, juridisia perusteita, kiinniottamista ja turvallisia tapoja toimia. (Suomen mapa keskus n.d.)

Huomio kiinnittyi myös MAPA-koulutuksessa opittavaan henkilön kiinni ottamiseen, jonka mielenterveyslain erityiset rajoitukset mahdollistavat. Poliisin näkökulmasta tämä herättää kysymyksiä terveydenhuollon ammattihenkilöiden tehtävästä ja koulutuksesta mutta myös antaa kuvaa siitä, missä olosuhteissa terveydenhuollossa toisinaan työskennellään. Yksi tutkimuksen paikka voisi myös olla, kuinka henkilökunnan kouluttautuminen väkivaltatilanteisiin on vaikuttanut väkivaltatilanteiden kohtaamiseen ja missä suhteessa poliisia hälytetään paikalle. Asiaa voisi tarkastella myös haastatteluissa ilmenneestä näkökulmasta, kuinka osa tilanteista koetaan ainakin osittain työhön kuuluvaksi. Mitä nämä tilanteet ovat, voidaanko niihin puuttua ja ylittävätkö ne epäillyn rikoksen rajat? Jos kyseessä on esimerkiksi toistuva henkilökunnan uhkailu, mihin vedetään rikosoikeudellisen vastuun raja?

5.3 Jatkokeskustelu

Lisäkeskustelun ja jatkotutkimuksen paikka olisi alaikäisten hoitoon liittyvässä laiminlyönnissä sekä lakien riittävydessä. Myös kysymys siitä, mikä on henkilökunnan oikeuksien suhde potilaan oikeuksiin, vaikuttaa varsin keskeiseltä jatkotutkimusaiheelta.

Pohdin opinnäytetyön aikana paljon terveydenhuollon ja poliisin suhdetta toisiinsa, ja yhtä paljon kuin pohdin poliisin tarvetta tuntea psykiatriaa, pohdin terveydenhuollon tarvetta tuntea rikoslakia. Prosessin aikana ajatuksiini nousivat kysymykset, olisiko terveydenhuollolla poliisille jotain annettavaa asiakkaiden kohtaamiseen ja psykiatristen ongelmien tunnistamiseen, mutta myös poliisilla annettavaa terveydenhuollolle käytännön juridiikan näkökulmasta. Poliisiopiskelijana koen ristiriidaksi sen, että terveydenhuollon henkilöstö perustehtävästä huolimatta kouluttautuu järjestelmällisesti kohtaamaan väkivaltaa ja aggressiota, mutta ei välttämättä tunne rikoslain keskeisiä pykälää mm. vastuuvapausperusteista. Toisaalta ristiriitaista on myös toimia turvaamassa jonkin ammattiryhmän toimintaa, jos työtehtävät perustuvat toistuen oikeuttamisperusteisiin – siitäkin huolimatta, että niin poliisilla kuin järjestyksenvalvojalla on oikeus rikoslain vastuuvapausperusteisiin, kuten myös niillä henkilöillä, joille samankaltaista toimivaltaa ei laissa ole työtehtävien hoitamiseksi määrätty.

LÄHTEET

Eduskunta. n.d. Lainsäädäntö. Oikeuslähteet-tietopaketti.

https://www.eduskunta.fi/FI/tietoeduskunnasta/kirjasto/aineistot/kotimainen_oikeus/kotimaiset-oikeuslahteet/Sivut/Lainsaadanto.aspx

Luettu 15.6.2018

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisuja. 2016. Kahdelle lääkärille ja hoitajalle huomautukset laiminlyönneistä potilaan sitomisessa. Dnro 4318/4/15. Ratkaisija Petri Jääskeläinen.

<https://www.oikeusasiamies.fi/fi/ratkaisut/-/eoar/4318/2015>

Ellonen, Erkki & Nurmi, Lasse & Raivola, Petri & Vältalo, Tarmo & Vältalo, Unto 1997: Poliisityön psykologiaa. Sisäasiainministeriö poliisiosasto poliisin oppikirjasarja. Helsinki, Oy Edita Ab.

Frände, Dan 2012: Yleinen rikosoikeus. Helsinki. Edita Publishing Oy.

Frände, Dan & Matikkala, Jussi & Tapani, Jussi & Tolvanen, Matti & Viljanen, Pekka & Wahlberg, Markus 2014: Keskeiset rikokset. Helsinki. Edita Publishing Oy.

Frände, Dan & Helenius, Dan & Hietanen-Kunwald, Petra & Hupli, Tuomas & Koulu, Risto & Lappalainen, Juha & Lindfors, Heidi & Niemi, Johanna & Rautio, Jaakko & Saranpää, Timo & Turunen, Santtu & Virolainen, Jyrki & Vuorenpää, Mikko 2017: Prosessioikeus. Oikeuden perusteokset. Helsinki. Alma Talent.

Haastattelut 2018: Eri ammattiryhmien kokemuksia potilaisiin liittyvistä väkivaltatilanteista. Nokia. 2018.

HE 216/2013. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain 20 luvun muuttamisesta.

<https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2013/20130216> Luettu 1.8.2018.

HE 108/2014. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaalihuollon asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta ja rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

<https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2014/20140108#idp446155776> Luettu 1.8.2018.

Hietaharju, Päivi & Nuuttila, Mervi 2012: Käytännön mielenterveystyö. Helsinki. Sanoma Pro Oy.

Husa, Jaakko & Mutanen, Anu & Pohjolainen, Teuvo 2001: Kirjoitetaan juridiikkaa. Kauppakaari. Saarijärvi. Lakimiesliiton kustannus. Gummerus kirjapaino Oy.

Itä-Suomen HO 2005: Pahoinpitely, Rangaistuksen määrääminen, Vahingonkorvaus. 25.1.2005. 64. R 04/1066.

<https://www.finlex.fi/fi/oikeus/ho/2005/i-sho20050064>

Jyränki, Antero 1997: Minun metodini. (toim.). Helsinki. Werner södeström lakitieto oy.

Lappi-Seppälä, Tapio. 1997: Minun metodini. (toim.). Helsinki. Werner södeström lakitieto oy.

Nurminen, Tiina. 2014. Epävarsinainen laiminlyöntirikos. Rikosoikeuden uudistuneet yleiset opit. Helsingin hovioikeuden julkaisut.

<https://oikeus.fi/hovioikeudet/helsinginhovioikeus/fi/index/julkaisut/rikosoikeudenuudistuneetyleisetopit.html>

Parviainen, Johanna & Kortessalmi, Leo & Rantaescola, Satu 2014: Poliisilaki – kommentaari (toim.). Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjoja. Tampere. Suomen yliopistopaino – Juvenes Print Tampere 2014.

POLIISI 2018: Poliisin eettinen vala. Luettu 5.9.2018.

https://www.poliisi.fi/tietoa_poliisista/poliisin_eettinen_vala

Rantaescola, Satu & Hyyti, Jari & Kauppila, Jaakko & Koskelainen, Mari 2015: Haastavat asiakastilanteet – Väkipalsta työssä. Helsinki. Talentum.

Sundell, Lauri 2014: Työkaverina pelko. Väkipalstariskien ennakointi ja hallinta. Juva. PS-kustannus. Bookwell Oy.

Suomen MAPA keskus. N.d. Mitä on MAPA. Tietoa koulutuksista. MAPA perusteet, MAPA vaativat tilanteet. Luettu 31.1.2019.

<http://suomenmapakeskus.fi>

Tapani, Jussi & Tolvanen, M 2013: Rikosoikeuden yleinen osa. Vastuuoppi. Helsinki. Talentum.

Tiihonen, Jari 2017: Psykiatria. (toim.) Duodecim. Printon Tallinna. Kustannus Oy Duodecim.

Tieteen termipankki. 2016. Luettu 15.5.2018.

http://tieteen termipankki.fi/wiki/Oikeustiede:oikeustieteellinen_tutkimus

Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012: Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Luettu 15.5.2018

http://www.tenk.fi/si-tes/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf

Vilkka, Hanna & Airaksinen, Tiina 2003: Toiminnallinen opinnäytetyö. Jyväskylä. Gummerus Kirjapaino Oy.

Väestöliitto 2018: Fyysinen väkivalta. Luettu 28.7.2018

http://www.vaestoliitto.fi/parisuhde/tietoa_parisuhteesta/parisuhdevakivalta/fyysinen-vakivalta/

LIITE 1 KYSYMYKSET HAASTATELTAVILLE

Haastattelupohja

1. Millaisissa turvallisuushaasteisissa tilanteissa työssäsi olet ollut?
2. Millaisia oikeuksia teillä on näissä tilanteissa ja millaisena ne koet?
3. Millaisia velvollisuuksia teillä on näissä tilanteissa ja millaisena ne koet?
4. Millaisia ongelmia turvallisuushaasteisissa tilanteissa on tullut vastaan?
5. Miten kuvailisit eri ammattiryhmien yhteistyötä turvallisuushaasteisissa tilanteissa?
6. Koetko oman ammattiryhmäsi toimivallan riittäväksi? Tuleeko eteesi turvallisuushaasteisia tilanteita, joissa joudut liikkumaan harmaalla alueella, millaisia?

ERI AMMATTIRYHMIEN OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET POTILAASEEN LIITTYVISSÄ VÄKIVALTATILANTEISSA SAIRAALAN ALUEELLA

Kim Wahlroos
10/2019

Käsitteitä

- Väkivalta ja minkälaisissa muodoissa se ilmenee
- Mitä on hätävarjelu ja missä tilanteissa sitä sovelletaan
- Pakkotila
- Hätävarjelun ja pakkotilan ero
- Tahdosta riippumaton hoito

Oikeudet & velvollisuudet

- Mitä poliisi voi tehdä ja mihin lakiin perustuen? (PolL)
- Mitä järjestyksenvalvoja voi tehdä ja mihin lakiin perustuen? (LYTP)
- Mitä lääkäri ja hoitaja voi tehdä ja mihin lakiin perustuen? (LTA)

Esimerkkitapaukset

- "Mieshenkilö hakeutuu sairaalahoitoon"
- "Väkivaltainen potilas karkaa"
- "Alaikäinen potilas ulkoilee"

Kiitos!

Kysymyksiä & keskustelua ?

